

Raili Hyrkkänen

Yrittäjien työhalukkuus
eläkeaikana

 ELÄKETURVAKESKUS
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Raportteja
N:o 7
1997

Yrittäjien työhalukkuus eläkeaikana

Raili Hyrkkänen

Raportteja
N:o 7
1997

ISBN 952-9639-48-1
ISSN 1238-5948

Sisällys

1.	Tutkimuksen tavoite	5
2.	Katsaus viimeaikaisiin tutkimuksiin	9
	2.1. Eläkkeelle siirtymistä koskevat tutkimukset	9
	2.2. Yrittäjyyttä koskevat tutkimukset	15
3.	Eläkkeelle siirtyminen TEL:ssa ja YEL:ssa eläkelajin mukaan	21
4.	Tutkimusaineisto	28
5.	Toiminnan muutokset	31
	5.1. Vastaaajien toiminta vuonna 1995	31
	5.2. Taloudelliset syyt jatkamisen taustalla	34
6.	Työnteon jatkamiseen vaikuttavat tekijät	38
	6.1. Koettu terveydentila	38
	6.2. Eläkeikaan varautuminen	43
	6.2.1. Eläketurvan taso	43
	6.2.2. Varallisuuden hankinta	47
	6.3. Yritykseen liittyvät tekijät	51
	6.3.1. Koulutus ja toimiala	51
	6.3.2. Sukupolvenvaihdos	54
	6.3.3. Yrityksen koko	56
	6.3.4. Työn piirteet	59
	6.3.5. Laman vaikutukset	62
	6.4. Tyytyväisyys uranvalintaan	66
7.	Työ- ja eläkesuuntautumisen esiintyminen	69
8.	Tiivistelmä	72
	Kirjallisuus	76
	Liite 1: Riskisuhteen laskeminen	81
	Liite 2: Kyselylomakkeet	85

1. Tutkimuksen tavoite

Vuonna 1993 tehtiin yrittäjien eläkelain (YEL) piiriin kuuluvia henkilöitä koskeva kysely. Se kohdistettiin sekä työssä oleviin että eläkkeelle siirtyneisiin yrittäjiin. Kysely koski yrittäjien eläketurvaa ja sukupolvenvaihdoksia (Hyrkänen 1995). Ehdotus tutkimukseksi tuli Vähittäiskaupan Keskusliitosta. Tutkimuksen toivottiin tuovan selvitystä siihen, millä tavoin yrittäjät ovat käytännössä järjestäneet eläkkeelle siirtymisensä sukupolvenvaihdostilanteessa.

Tutkimusta varten haastateltiin Suomen Yrittäjien Keskusliiton, Vähittäiskaupan Keskusliiton ja Pienteollisuuden Keskusliiton toimitusjohtajia. Tutkimusta käsiteltiin myös Yrittäjien neuvottelukunnassa. Yrittäjäjärjestöissä korostettiin peruseläketurvan parantamista ja myös lisäeläketurvan hankkimista niinä toimenpiteinä, jotka helpottavat sukupolvenvaihdoksen tekemistä. Ilman kunnollista eläketurvaa yrityksestä irtautumista pidettiin vaikeana.

Tutkimuksen mukaan sukupolvenvaihdokseen varautuminen eläketurvaa parantamalla ei ollut kuitenkaan yleistä. Pettymystä eläketurvan tasoon osoitti se, että kyselyyn vastanneista eläkkeensaajista enemmistö oli odottanut suurempaa eläkettä kuin mitä sai.

Tilastojen mukaan yrittäjät jäävät palkansaajia myöhemmin eläkkeelle. Paitsi että yrittäjien työura on tällä tavoin pitempi kuin palkansaajien, niin yllättävän moni heistä jatkoi työntekoa vielä eläkkeen saamisen jälkeen. Runsas kolmasosa jatkoi yritystoimintaa ainakin jonkin aikaa sukupolvenvaihdoksen jälkeen. Yhtä yleisesti jatkoivat nekin itsenäiset yrittäjät ja ammatinharjoittajat, joilla ei ollut sukupolvenvaihdosta. Työntekoa jatkoivat etenkin vanhuuseläkkeelle tai varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirtyneet.

Kyselystä ei selvinnyt, mikä saa yrittäjät jatkamaan työntekoa vielä eläkeaikana, ja missä määrin se johtuu taloudellisista syistä. Vuoden 1995 keväällä asiasta päätettiin suorittaa lisäkysely (Hyrkkänen 1996). Se lähetettiin niille yrittäjille, jotka ensimmäisen kyselyn ajankohtana toimivat yrittäjinä olematta eläkkeellä. Lisäkyselyssä tiedusteltiin yrittäjien työ- tai eläkehalukkuutta sekä eläkeaikaisen työnteon taloudellista välttämättömyyttä. Yrittäjiltä kysyttiin myös arviota omasta terveydentilasta, työhön liittyviä piirteitä, laman vaikutuksia yritystoimintaan ja tyytyväisyyttä yrittäjäksi ryhtymiseen.

Lisäkyselyn saaneista yrittäjistä kolmasosa oli jäänyt eläkkeelle ensimmäisen kyselyn jälkeen. Syvimmän laman aikana eläkkeelle siirtyneet tuntuivat jatkavan työntekoa vieläkin yleisemmin kuin ne yrittäjät, jotka siirtyivät eläkkeelle laman alkuvaiheessa vuosina 1990-1992. Niille eläkemuodoille siirtyminen oli yleistynyt, joilla työntekoa eläkeaikana yleisimmin jatketaan. Entistä useampi eläkkeensaaja oli varhennetulla vanhuuseläkkeellä. Samoin osa-aikaeläkkeen suosio oli lisääntynyt vuonna 1994 suoritettuna ikärajan alentamisen seurauksena.

Joka neljännelle yrittäjälle työnteon jatkaminen eläkeaikana oli taloudellinen välttämättömyys. Kun taloudelliset syyt ovat näin vahvasti jatkamisen taustalla, herää kysymys, onko näitä eläkemahdollisuuksia käytetty toimeentulon helpottamiseksi. Työssä olevista yrittäjistä samoin neljäsosa arveli, että toimintaa on jatkettava myös eläkeaikana taloudellisten syiden takia.

Huonoksi koettu terveydentila oli yhteydessä eläkesuuntautumiseen ja työnteon lopettamiseen. Laman yritystoimintaa haitanneet vaikutukset lisäsivät halua siirtyä kokonaan eläkkeelle, kuten myös pessimistiset näkemykset oman yritysalan tulevaisuudesta. Vaihtelevalla työllä, jossa oli mahdollisuus oppia uusia asioita ja säädellä omaa työaika, oli taas työssä pysymistä tukeva vaikutus.

Nykyisen eläkepolitiikan tavoitteena on saada työntekijät pysymään työssä ja viivyttää eläkkeelle jäämistä nykyistä myöhempään. Tämä näkökulma on myös yleensä eläkkeelle siirtymistä koskevien tutkimusten taustalla. Kun halutaan selvittää eläkehalukkuuden syitä, niin asian kääntöpuolella ovat ne tekijät, mitkä saavat työntekijän pysymään työssä pitempään.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on jatkaa niiden tekijöiden selvittämistä, jotka saavat yrittäjän pysymään työssä. Ensiksi tarkastellaan yrittäjien palkansaajia myöhempää eläkkeelle siirtymistä tilastollisen tarkastelun avulla. Sen tarkoituksena on valottaa sen seikan merkitystä, että yrittäjiltä ovat tietyt eläke-
muodot kuten työttömyyseläke olleet lähes suljetut. Jos yrittäjät taas ovat terveempiä kuin palkansaajat, niin sen pitäisi näkyä esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeiden määrässä.

Tutkimuksen toinen aihe liittyy edellä mainittuun eläkehalukkuuden kääntopuoleen eli siihen, mikä pitää yrittäjät työssä ja työssä vielä eläkeajanakin. Tarkastelua syvennetään niihin syihin, joiden vuoksi työntekoa jatketaan. Tässä on tehty jako taloudellisiin ja muihin syihin.

Välttämättä kaikki työnteko eläkeaikana ei tapahdu vapaasta tahdosta, siihen viittaisi jo esitettyjen taloudellisten syiden yleisyys. Missä määrin työntekoa jatketaan sen takia, ettei yritystoiminnan lopettaminen toiveista huolimatta ole onnistunut lamasta johtuen? Onko joillekin eläkemuuodoille ehkä hakeuduttu toimeentulon parantamisen ja lisätulon hankkimisen vuoksi? Viimeksi mainittuihin kysymyksiin voidaan antaa lähinnä viitteellisiä vastauksia.

Tutkimuksen tavoitteina on siis selvittää:

- missä määrin YEL:n mukaan vakuutettujen myöhempi eläkkeelle siirtyminen TEL:n vakuutettuihin verrattuna johtuu eroista eri eläkemuuotojen piiriin pääsemisissä?
- mitkä tekijät vaikuttavat eniten eläkeaikaisen työntekojen jatkamiseen tai aiottuun jatkamiseen?
- onko työntekojen jatkamisen yleistyminen eläkeaikana lama-ajan aiheuttama ilmiö?

Luvussa 2 esitellään viimeaikaisia eläkkeelle siirtymistä ja yrittäjyyttä koskevia tutkimuksia. Katsauksen tavoitteena on löytää taustaa yrittäjien eläkkeelle siirtymiselle palkansaajia koskevista tutkimuksista. Yrittäjien eläkkeelle siirtymistä on tutkittu varsin vähän palkansaajiin verrattuna.

Luku 3 sisältää edellä mainitun tilastollisen vertailun YEL:n ja TEL:n piiriin kuuluvista eläkkeensaajista eläkelajin mukaan. Aineiston kuvauksen jälkeen kerrotaan luvussa 5 vastaajien toiminnan muutoksista kyselyjen välillä. Luvussa 6 on esitetty empiirisen tutkimuksen tulokset. Viimeisessä luvussa tarkastellaan logistisen regressioanalyysin keinoin niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat eniten eläkesuuntautumiseen tai työntöön jatkamiseen.

2. Katsaus viimeaikaisiin tutkimuksiin

1.2. Eläkkeelle siirtymistä koskevat tutkimukset

Työterveyslaitoksessa ja Eläketurvakeskuksessa on tutkittu eläkkeelle siirtymisajatusten yleisyyttä ja eläkkeelle haluamisen syitä. Työterveyslaitoksen tutkimukset tehtiin vuosina 1990, 1992 ja 1994, ja ne kohdistuivat 35 vuotta täyttäneisiin työntekijöihin. Vuoden 1992 uusintakysely osoitti, että ajatukset varhaiseläkkeelle siirtymisestä olivat vähentyneet vuodesta 1990. Vuonna 1992 työssä olevista 57 % oli ajatellut eläkettä, kun vuonna 1990 näin ajatteli peräti 65 %. Eläkkeelle siirtymisajatusten väheneminen tulkittiin yleisestä asennemuutoksesta johtuvaksi. Laman hieman helpottaessa eläkeajatukset taas lievästi voimistuivat vuonna 1994 (Piispa ja Huuhtanen 1995, 46-48).

Erilaisesta kyselytavasta ja myös vastaajien iästä johtuen eläkeajatuksia koskeviin kysymyksiin saadut vastaukset hieman vaihtelevat. Työterveyslaitoksen tutkimuksessa kysymyksen sanamuoto oli: "Oletteko koskaan ajatellut, että saattaisitte lähteä eläkkeelle jo ennen vanhuuseläkeikää?" Eläketurvakeskuksen tutkimuksessa kysyttiin konkreettisemmin, onko harkinnut eläkkeen hakemista. Sen aineisto kerättiin vuodenvaihteessa 1990-1991, ja tutkittavat olivat pitkään työssä olleita 51-, 56- ja 61-vuotiaita henkilöitä. Vastausten mukaan joka viides oli harkinnut vakavasti eläkkeen hakemista ja lisäksi kahdella viidestä eläkkeen hakeminen oli käväissyt mielessä (Gould ym. 1992, 12-13).

Edellä mainittujen tutkimusten vastaajista yli puolella oli ainakin ajoittain ollut eläkeajatuksia. Tämän tutkimuksen yrittäjiltä kysyttiin, mitä he mieluiten tekisivät, jos olisi valittavana erilaisia vaihtoehtoja yrittäjänä toimimisesta eläkkeelle siirtymiseen ja työntöön lopettamiseen asti. Työssä olevista 57 vuotta täytäneistä yrittäjistä kaksi viidesosaa halusi jäädä eläkkeelle ja lopettaa työntöön ja joka neljäs olisi halunnut olla eläkkeellä, mutta jatkaa samalla työntekoa

(Hyrkkänen 1996, 14).

Edellä olevan perusteella yrittäjistä ei voi tehdä sellaista johtopäätöstä, että he miettivät eläkkeelle siirtymistä vähemmän kuin työsuhteessa olevat. Tilastokeskuksen elinolututkimuksessa, jossa kysyttiin oliko ajatellut varhaiseläkkeelle siirtymistä, yrittäjät osoittivat kuitenkin vähemmän halukkuutta eläkkeelle siirtymiseen kuin palkansaajat. 45 vuotta täyttäneistä työntekijöistä ja toimihenkilöistä kolme neljästä oli ajatellut varhaiseläkkeelle siirtymistä joskus tai usein, kun taas yrittäjillä vastaava suhde oli kaksi kolmesta (Elinolot 1996:1, 144).

Myös Turun yliopistollisen keskussairaalan 40 vuotta täyttäneestä henkilökunnasta lähes kaksi kolmasosaa oli ajatellut varhaiseläkkeelle siirtymistä joskus ja noin joka kymmenes usein. 71 %:lla eläkeajatukset säilyivät samoina vuoden seuranta-aikana (Huhtaniemi 1995, 102-103).

Eläkeajatusten sitkeähenkisyyttä osoitti myös Eläketurvakeskuksen tutkimus, jossa seurattiin eläkehakemukseensa hylkäyksen saaneita henkilöitä. Useimmat siirtyivät joko työttömiksi tai uuden hakemuksen jälkeen eläkkeelle; työssä jatkaminen oli harvinaisempaa. Vuonna 1988 hylkäyksen saaneista yksilöllisen varhaiseläkkeen hakijoista vain 6 % oli työssä vielä viiden vuoden kuluttua hylkäyksestä. Lähes kaikki työssä jatkaneet halusivat mieluummin eläkkeelle. Tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että kun eläkeajatus on omaksuttu, siitä ei sen jälkeen helposti luovuta (Gould 1995, 56-57).

Monissa tutkimuksissa on pohdittu sitä, mikä synnyttää eläkeajatuksia. Beehr (1986, 31-55) kuvaa eläkkeelle siirtymistä prosessina, joka alkaa suunnittelulla ja päätöksenteolla jo jonkin aikaa ennen työuran loppua. Beehrin mukaan eläkkeelle siirtymispäätökseen vaikuttavat terveydentilan ja taloudellisen aseman ohella ammattiin liittyvät tekijät, muun muassa ammattitaidon riittävyys ja ammatillisten tavoitteiden saavuttaminen. Myös perhe-elämään ja vapaa-ajan harrastuksiin liittyvät tekijät ovat tärkeitä. Kaikilla näillä on vaikutuksensa siihen, että työntekijä alkaa pitää eläkkeelle jäämistä tavoiteltavana.

Isossa-Britanniassa tutkittiin miespuolisten tehdastyöntekijöiden eläkkeelle siirtymistä. Tässäkin tutkimuksessa varhaiseläkkeelle siirtymistä pidettiin monimutkaisena prosessina, joka ei ole johdettavissa yksittäisiin seikkoihin.

Kahdelle viidesosalle työntekijöistä tärkeintä päätöksenteossa oli toimeentulon riittävyys, mutta kolmelle viidesosalle muut syyt olivat tärkeämpiä. Muista syistä tärkein oli heikentynyt terveydentila. Eläkkeelle haluttiin myös sen vuoksi, että työn luonne oli muuttunut huonompaan suuntaan (Maule ym. 1996, 183).

Työterveyslaitoksen eläkeasenteita koskevassa tutkimuksessa ei havaittu yhteyttä eläkkeelle siirtymisajatusten ja taloudellisen tilanteen välillä, kun yhteyden arviointi perustui vastauksiin palkkatulon riittävyydestä ja taloudellisen aseman hyväydestä. Suhtautumisella työhön oli sitä vastoin huomattava merkitys. Mitä tärkeämmäksi elämänalueeksi ansiotyö koettiin, sitä vähemmän ajateltiin eläkkeelle lähtemistä (Piispa ja Huuhtanen 1995, 24-25).

Ansiotyön merkityksen erilainen kokeminen voisi osaltaan selittää yrittäjien myöhempää eläkkeelle hakeutumista palkansaajiin verrattuna. Tilastokeskuksen elinolututkimuksessa kysyttiin työn merkitystä. Kun työllisiä tarkasteltiin sosioekonomisen aseman mukaan, niin työn merkitys oli sisällöllinen 89 %:lle yrittäjistä, mutta 70 %:lle työntekijöistä. Työn merkitys oli vastaavasti välineellinen 10 %:lle yrittäjistä, mutta työntekijöistä 28 %:lle (Elinolot 1996:1, 131).

Työn tärkeys elämänalueena tuli esille myös tämän tutkimuksen yrittäjillä sillä tavoin, että työsuuntautuneet yrittäjät olivat tyytyväisempiä kuin eläkesuuntautuneet yrittäjät siihen, että olivat ryhtyneet yrittäjäksi. Uranvalintaan tyytyväiset myös ilmaisivat tyytymättömiä useammin, että he kokivat yrittäjyyden ei pelkästään ammatiksi, vaan myös elämäntavaksi (Hyrkkänen 1996, 38-40).

Terveydentilan merkitys on ensisijainen, kun on kysymys varhaiseläkkeistä. Eläkeasenteita koskevassa tutkimuksessa terveyden merkityksen eläkkeelle haluamisen syynä todettiin kuitenkin laskeneen tutkimusajanjaksolla 1990-1994 ja iän karttumiseen liittyvien tekijöiden merkityksen puolestaan nousseen (Piispa ja Huuhtanen 1995, 46).

1980-luvun lopulla tehdyssä, yksilöllisen varhaiseläkkeen ennakkopäätöksen saaneita koskevassa Eläketurvakeskuksen selvityksessä kaksi kolmasosaa vastaajista ilmoitti, että tärkein eläkkeelle siirtymiseen vaikuttava syytekijä oli se, että 'terveydentila ei enää salli työntekoa'. Toiseksi yleisin syytekijä oli yleistä väsymystä kuvaava vaihtoehto, viidennes vastaajista "ei enää jaksanut

työskennellä" (Norrmén 1989, 13).

"Olen jo mielestäni tehnyt työtä riittävän pitkään" oli kaikkein yleisimmin valittu ikääntymiseen ja pitkään työuraan liittyvä väittämä, kun Eläketurvakeskuksessa pari vuotta myöhemmin selvitettiin ennenaikaiselle eläkkeelle haluamisen syitä pitkään työssä olleilla 51-, 56- ja 61-vuotiailla henkilöillä. Yli 60 % kaikista eläkkeen hakemista harkinneista perusteli tällä väittämällä eläkkeelle haluamistaan. Seuraavaksi yleisimmin mainittiin terveydentila. Kolmasosa vastaajista piti huonoa terveydentilaa syynä harkita ennenaikaisen eläkkeen hakemista (Gould ym. 1992, 19-20).

Eläketurvakeskuksen vertailututkimuksessa, joka koski yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevia ja työssä olevia 50 vuotta täyttäneitä henkilöitä, lähes kolme neljäsosaa yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevista ilmoitti huonon terveyden tärkeimmäksi eläkkeelle siirtymisen syyksi. Useimmat edellä mainittuun tutkimusaineistoon kuuluvat olivat tehneet varsin pitkän työrupeaman. Sekä työssä käyvillä että yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneillä miehillä oli takanaan keskimäärin 40 työvuotta, naisilla hiukan vähemmän (Gould 1991, 60).

Vuosina 1986-1988 yksilölliselle varhaiseläkkeelle TEL:n piiristä siirtyneiden henkilöiden keskimääräinen kokonaistyöaika yksityisen sektorin eläkettä kartuttavissa työ- tai riittäjäsuhteissa oli yli 22 vuotta. Miesten työssäoloajat olivat jonkin verran pitempiä kuin naisten. Miehet olivat työskennelleet keskimäärin yli 23,5 vuotta eläkettä kartuttavissa työsuhteissa ja naiset yli 21 vuotta (Kannisto 1991). Pitkät työssäoloajat osoittavat, että yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneet olivat olleet työssä lähestulkoon koko ajan sen jälkeen, kun työeläkejärjestelmä tuli voimaan vuonna 1962 ja työssäolo alkoi kartuttaa eläketurvaa.

Eläkkeelle siirtyminen ja työelämän muutokset

Työhön ja työelämän muutokseen liittyvät syyt jäävät varhaiseläkkeelle haluamisen syinä usein terveydellisten syiden varjoon, koska niitä ei mainita ensisijaisina. Asian tärkeys tuli kuitenkin esille jo ensimmäisessä yksilöllistä

varhaiseläkettä hakeneita ja sille siirtyneitä henkilöitä koskevassa Eläketurvakeskuksen tutkimuksessa. Noin kymmenesosassa hakemuksista mainittiin uuden teknologian aiheuttamat muutokset työtehtävissä. Eläkkeen hakijat ja heidän työnantajansa viittasivat niihin vaikeuksiin, joita oli ilmennyt tietotekniikan käytön opettelussa. Koneistumisen seurauksena myös työtahti oli kiristynyt (Gould ja Rinne 1987, 53-54).

'Työelämä muuttuu koko ajan niin nopeasti, että en enää pysy mukana', totesi peräti viidennes Eläketurvakeskuksen selvityksessä, joka koski yksilöllisen varhaiseläkkeen ennakkopäätöksen saaneita. Työelämän muutos oli tärkein eläkkeelle siirtymiseen vaikuttanut tekijä 6 %:n mielestä (Normén 1989, 12-13). Osuus oli lähes sama niillä työntekijöillä, joille oli myönnetty yksilöllinen varhaiseläke. Sen saajista 4 % ilmoitti työn muutokset tärkeimmäksi syyksi eläkkeelle siirtymiseen (Forss ja Tuominen 1991, 17).

Työntekijöiden sosiaalista turvattomuutta ja eläkkeelle siirtymishalukkuutta koskevassa tutkimuksessa todetaan, että teknisen kehityksen myötä fyysisesti raskaat ja kuluttavat työt ovat vähentyneet, mutta fyysisesti kevyet työt voivat olla raskaita puutteellisen ergonomian vuoksi. Työn fyysisen rasittavuuden aiheuttama turvattomuus oli tutkimuksessa merkittävä syy eläkehakuisuuteen. Huonon terveyden omaavat 55-64-vuotiaat, jotka kokivat työssään fyysisen rasittavuuden aiheuttamaa turvattomuutta, olivat mitä suurimmalla todennäköisyydellä eläkesuuntautuneita (Niemelä ym. 1995, 124-125).

Pelkästään työn fyysinen rasittavuus ei kuitenkaan selitä sitä, miksi yrittäjät hakeutuvat palkansaajia myöhemmin eläkkeelle. Edellä mainitut tutkimukset kohdistuivat työsuhteessa oleviin, mutta Tilastokeskuksen elinolotutkimuksessa työhön liittyviä piirteitä tarkasteltiin sosioekonomisen aseman mukaan. Mitä tulee työn vaihtelevuuteen ja sen henkiseen raskauteen, niin yrittäjien vastaukset olivat lähempänä toimihenkilöitä kuin työntekijöitä. Yrittäjien työ oli vaihtelevampaa, mutta myös henkisesti raskaampaa kuin työntekijöiden. Ruumiillinen raskaus liittyi yrittäjien työhön kuitenkin lähes yhtä usein kuin työntekijöillä (Elinolot 1996:1, 133-137).

Monen viimeaikaisen tutkimuksen aiheena on ollut työn vaatimusten ja työntekijän omien hallintamahdollisuuksien välinen ristiriita ja sen yhteys eläkehakuisuuteen. Muun muassa ikääntyvien kuntatyöntekijöiden työtä ja

työhön motivoitumista koskevassa Työterveyslaitoksen laajassa tutkimuksessa, jossa seurattiin vuodesta 1981 vuoteen 1992 samassa ammatissa toimineita lähes tuhatta yli 45-vuotiasta kuntatyöntekijää, tarkasteltiin työn psyykkisiä vaatimuksia Karasekin mallin pohjalta.

Karasekin mallissa keskeisenä käsitteenä on työn hallinta. Tämä tarkoittaa niitä mahdollisuuksia, joita työntekijällä on, kun hän koettaa vaikuttaa omaan työhönsä ja kykyjensä hyväksikäyttöön. Työn hallinnan lisäksi toisen ulottuvuuden muodostavat työn psyykkiset vaatimukset. Nämä sisältävät sekä työn määrää että aikatauluja koskevat vaatimukset. Tutkimuksen mukaan eniten psyykkistä rasittuneisuutta aiheutti se, että työn psyykkiset vaatimukset olivat suuret ja työntekijän mahdollisuudet hallita työtään pienet (Tervahartiala 1995, 12-13).

Laajennetun Karasekin mallin pohjalta tutkittiin työn psyykkisten vaatimusten ja terveyden välistä yhteyttä myös Raision kaupungin palveluksessa olevalle henkilöstölle vuonna 1990 suoritetulla kyselyllä. Vuonna 1993 tehty seuranta-kysely osoitti, että psyykkinen rasittuneisuus oli selvästi lisääntynyt laman leimaamana tutkimusaikana. Kolme vuotta aikaisemmin neljäsosa osoitti merkkejä psyykkisestä rasittuneisuudesta, mutta vuonna 1993 jo lähes kolmasosa. Tutkimuksen mukaan psyykkinen rasittuneisuus vähensi työtyytyväisyyttä samoin kuin huonoksi koettu subjektiivinen terveys ja lääkärin toteama pitkäaikainen sairaus (Vahtera ja Pentti 1995, 50, 69).

Turun keskussairaalan henkilökunnan eläkeajatuksia koskeva tutkimus perustui osittain Beehrin ajatuksille varhaiseläkkeelle siirtymiseen vaikuttavista tekijöistä. Mallissa ammattiasema, työn piirteet ja niiden muutokset, terveydentila, eläkkeen suuruus ja työmarkkinat, ajatukset varhaiseläkkeestä, demografiset tekijät ja ei-työhön liittyvät tekijät olivat yhteydessä henkilön käsitykseen oman elämän hallinnasta. Tässäkin tutkimuksessa todettiin, että sellaiset työn vaatimukset, jotka ylittävät suorituskyvyn, lisäävät alttiutta eläkkeelle siirtymiseen (Huhtaniemi 1995, 51-54).

2.2. Yrittäjyyttä koskevat tutkimukset

Yrittäjien osuus työvoimasta on 1970-luvun jälkeen kasvanut eniten Suomessa Ison-Britannian, Portugalin, Espanjan, Italian ja Belgian ohella, kun maatalousyrittäjiä ei oteta huomioon. Yrittäjien osuus kokonaistyövoimasta vaihtelee yleensä siten, että alhaisen tulotason maissa se on suuri kuten Välimeren maissa yli 20 %, ja korkean tulotason maissa pieni (Loufti 1991, 4-6). Suomessa yrittäjien osuus työvoimasta oli vuonna 1995 alhainen eli 6 %.

1980-luvulla yrittäjyyden kasvuun liittyi se erityispiirre, että naisten yrittäjyys Suomessa kuten useimmissa OECD-maissa voimistui. Naisten yrittäjyyden lisääntymisen on todettu liittyvän naisten palkkatyön kehitykseen ja koko talouden rakenteelliseen kehittymiseen kuten kaupan ja palvelualojen laajentumiseen (Kovalainen (1994, 367). Sille on myös muita syitä kuten lainsäädännölliset toimenpiteet ja rahoituksen helpottuminen (Loufti 1991, 10-11). Naisyrittäjyyden yleistymistä on pidetty osoituksena myös sukupuoliroolien muutoksesta (Birley 1989, 36-37).

Naisten yrittäjyyden suuremmalle laajenemiselle nähdään esteeksi muun muassa sosiaalisten verkostojen puuttuminen. Naisyrittäjillä on myös muita sukupuoleen sidottuja ongelmia, jotka ovat yhteydessä perheeseen (Kovalainen 1992, 75; 1994, 369)

Yrittäjyyden nousun myötä pienten yritysten työvoima kasvoi Suomessa 1980-luvulla tasaista tahtia. Vuonna 1990 yrityksiä oli 218 000, mutta laman myötä niiden määrä oli vuoteen 1994 mennessä laskenut 185 000:een (Yritykset 1992:9, 1996:4).

Pienet yritykset ovat ylipäänsä alttiita lopettamaan toimintansa muutenkin kuin laman vuoksi. Kahden ensimmäisen toimintavuoden aikana poistuu vahvuudesta noin kolmannes. Seuraavien neljän vuoden kuluessa häviää toinen kolmannes. Pienen yrityksen rakenteelliset ominaisuudet tekevät siitä kriisialt-

tiin: markkinoille pääsyn vaikeus, markkinoiden huono tuntemus, innovaation vähyyt, ylivelkaisuus ja kykenemättömyys mukautua muutokseen (Paasio 1992, 136, 139).

Suomen suhteen ei ole muutenkaan pitänyt paikkaansa se havainto, että oma-aloitteinen yrittäjyys lisääntyy, kun säännöllisen palkkatyön mahdollisuudet ovat rajoitetut. Muualla yrittäjyyden kasvun ja työttömyysasteen välillä on huomattu vallitsevan karkea suhde. 1980-luvulla esimerkiksi Espanjassa, Irlannissa, Belgiassa, Isossa-Britanniassa ja Hollannissa monet perustivat oman yrityksen, kun isot yritykset vähensivät työvoimaansa. Eräs syy yrittäjyyden kasvuun on ollut se, että yrittäjyyttä suositaan valtion toimesta kun työttömyyttä esiintyy paljon (Loufti 1991, 11-12).

Yrittäjätyyppit

Rauno Tammisen (1981, 1) mukaan uusien yritysten menestymisen ennakoimista varten pitäisi olla tiedossa ne tekijät, joilla on merkitystä yrityksen tulevaisuuden kannalta. Rahoitusjärjestelyjen kannalta olisi toivottavaa, jos pystyttäisiin seulomaan, mitkä uusista yrityksistä tulevat välttämään konkurssin, ja mitkä ovat pitkällä tähtäimellä mahdollisimman tuottavia. Yrittäjän persoonallisuus lienee yksi näistä tekijöistä maantieteellisen toiminta-alueen ja teknologian laadun ohella.

Tamminen (1981, 17-18) on todennut menestymisen kannattavuusmielessä liittyvän dynaamiseen yritystyyppiin. Tärkeimmiksi yritystyyppiä erottaviksi ominaisuuksiksi osoittautuivat yrittäjän persoonallisuus ja liikeidean perustuminen markkinarakoon. Yrittäjäpersoonallisuuksien keskeinen ero taas ilmeni suhtautumisessa oman itsensä ilmentämiseen työssä. Noin puolet yrityksen perustajista oli lähinnä päätenyt tai ajautunut yrittäjäksi, eikä nähnyt yrittäjyyttä oman persoonallisuutensa ilmentämisenä; puolet taas näytti halunneen yrittäjiksi jo nuoresta pitäen ja näki työnsä oman persoonansa ilmauksena.

Hal B. Pickle havaitsi pienyrityksen johtajan persoonallisuuspiirteiden ja yrityksen menestymisen välisen yhteyden. Hänen kehittämänsä indeksi, joka kuvasi sidosryhmien tyytyväisyyttä yritykseen, selitti lähes puolet menestymisen

eroista pienyrittäjien välillä. Menestymisen selittäjänä Pickle käytti sellaisia seikkoja kuin yrittäjän ajattelu- ja kommunikointikyky, ihmissuhdetaidot ja tekninen osaaminen (Tamminen 1983, 198-199).

Yrittäjäksi ryhtymistä on pyritty analysoimaan, ja lisäksi on pyritty kehittämään malleja, joilla pystyttäisiin arvioimaan yrittäjän menestymistä ennakolta. Stantworth ym. (1989) ovat tarkastelleet viimeaikaisten teorioiden pohjalta sitä, miksi henkilö ryhtyy yrittäjäksi.

Yrittäjän persoonallisuuden psykologiset mallit

Kirjallisuudessa on puhuttu suoritustarpeesta yrittäjäksi ryhtymisen motiivina, halusta tehdä jokin asia hyvin itsensä toteuttamisen vuoksi, vaikka nykyisin tähän motiiviin ei täysin uskota. Luonteen piirteiden tutkimuksissa on todettu, että yrittäjille on ominaista näkemys elämän sisäisestä hallinnasta (internal locus of control). Yrittäjä kokee voimakkaasti olevansa oman onnensa seppä ja vastuussa omasta kohtalostaan. Tälle vastakkainen on virkamiestyypin jolle on tyypillistä voimakas ulkoisen hallinnan korostus (external locus of control) ja muiden armoilla oleminen. Teoriaa ei voi rajata pelkästään yrittäjiin, sillä elämän sisäinen hallinta ja menestyksekkäs ura korreloivat myös palkkajohtajilla (Stantworth ym. 1989, 11-12).

Psykodynaamiset mallit

Psykodynaamisessa teoriassa yrittäjäksi ryhtyminen liitetään varhaislapsuuden kokemuksiin ja onnettomaan perhetaustaan. Tästä aiheutuneet itsetunnon puute ja epävarmuus ilmenevät kunnianhimon ja itsenäisyyden tarpeena. Vastenmielisyys auktoriteetteja kohtaan ja yhteistyökyvyttömyys johtavat yrittäjyyteen, "innovatiiviseen kapinallisuuteen" (Stantworth ym. 1989, 12-13).

Sosiaalisen marginaalisuuden malli

"Sosiaalisen marginaalisuuden"-käsitteellä on yritetty valaista yrittäjäksi ryhtymisen prosessia. Käsite tarkoittaa epäsuhtaa yksilön henkilökohtaisten

ominaisuuksien ja hänen yhteiskunnallisen roolinsa välillä. Alunperin käsitettä käytettiin kuvaamaan sosiaalisia ryhmiä, mutta nykyisin sitä sovelletaan myös yksilöihin. Jo historiallisesti yhteiskunnassa on ollut ryhmiä, joilta tietyt urat ovat olleet suljetut. Yrittäjyyden on nähty erityisen voimakkaasti kumpuavan niistä ihmisistä, joilla ei ole muuta keinoa hankkia sosiaalista arvostusta. Myös työttömyys ja lama-aika näyttävät johtavan jossakin määrin tähän samaan (Stantworth ym. 1989, 13-14).

Yrittäjäkulttuurin periytymisen malli

Yrittäjyys houkuttelee muita enemmän niitä, joiden äiti tai isä on pienyrittäjä ja joita rohkaistaan ryhtymään yrittäjiksi. Ison-Britannian väestötutkimuksen perusteella todettiin, että kolmasosalla pienyrittäjistä oli myös pienyrittäjän perhetausta. Naisten osuus yrittäjistä on Isossa-Britanniassa miehiä vähäisempi, mutta heillä on yhtä yleisesti pienyrittäjätausta kuin miehillä. Sosialisatiomallit lapsuudessa näyttävät psykologisia malleja paremmin selittävän yrittäjäksi ryhtymistä (Stantworth ym. 1989, 14-15).

Stantworthin ja Curranin (1973) tutkimuksessa esitettiin kolme tyypillistä yrittäjäidentiteettiä: "käsityöläisidentiteetti" (artisan identity), "klassinen yrittäjäidentiteetti" (classical entrepreneur identity) ja "johtaja/päällikkö-identiteetti" (manager identity). Käsityöläisyrittäjyydessä keskeistä on oman tuotteen valmistus. Sen valmistamisesta saatu tyydytys on paljon tärkeämpää kuin siitä saatu tulo tai yrityksen kasvattaminen. Klassinen yrittäjätyyppi taas arvostaa menestystä ja hyvää toimeentuloa. Yritys on usein suurempi kuin käsityöläisyrittäjällä ja siihen liittyy kasvupyrkimyksiä. Johtajayrittäjä ei välttämättä osallistu tuotteiden valmistukseen lainkaan (Koiranen 1993, 30).

Huuskonen (1992, 181-188) erittelee yrittäjäksi ryhtymisen päätöksentekoa prosessina. Huuskosen kehittämän prosessimallin mukaan päätökseen vaikuttavat ensinnäkin yleiset taustatekijät, joihin kuuluvat työkokemus, aiempi yrittäjäkokemus, perhetausta, roolimallit jne. Toiseksi päätöksen takana ovat yrittäjän henkilökohtaiset ominaisuudet, joita ovat yleinen persoonallisuus, näkemys elämän hallinnasta, riskisuuntautuneisuus, suoriutumistarve, riippumattomuuden ja vallanhalu sekä arvot ja asenteet. Kolmantena ovat työtilanne, alkutilanteen valinnan vapaus ja tilanteen suotuisuus, yksittäiset tapahtu-

mat sekä ympäristön yrittäjämysteisyys.

Birley (1989, 33) on tutkinut, eroavatko naisyrittäjät miehistä joidenkin ominaisuuksien suhteen. Motivaatiotarkastelussa huomattiin molemmilla sukupuolilla samat asiat: pienipalkkaisten töiden vieroksuminen, vastenmielisyys valvontaa ja toiselle alisteista roolia kohtaan. Näytti siltä, että tarve rahan hankkimiseen ja riippumattomuuteen ei poikennut naisilla miehistä. Persoonallisuustestien mukaan sama suoritus halu, peräänantamattomuus ja päämäärätietoisuus leimaavat yhtä hyvin nais- kuin miesyrittäjiä. Naiset eroavat miehistä kuitenkin siinä, että heillä on huonompi itseluottamus.

Yrittäjyys työttömyyden ratkaisijana?

Työmarkkinoilta syrjäytyneille tai syrjäytymässä oleville korostetaan nykyään omakohtaisen yrittäjyyden harkitsemista. Sitä on lyhyellä tähtämellä tarjottu osaratkaisuksi työttömyyden ongelmaan ja pitkällä aikavälillä koko yhteiskunnan toimintaa nykyistä vahvemmin ohjaavaksi voimaksi.

Korkeakouluissa on alettu pohtia yrittäjyysopetuksen lisäämistä. Uusyrittäjyydessä korostetaan palvelusektoria, koska tulevaisuudessa monia aiemmin maksuttomia palvelumuotoja tuotetaan yksityisten ammatinharjoittajien toimesta. Akateemisen koulutuksen saaneet eivät ole kuitenkaan tähän asti olleet erityisen innokkaita ryhtymään yrittäjiksi. Työttömyysaste akateemisten keskuudessa on kokonaistyöttömyyttä alhaisempi, tulo-odotukset ovat keskimääräistä korkeammat samoin kuin odotukset työn "intellektuaalisuudesta". Lisäksi sijoittuminen julkiselle sektorille ei anna tilaa yrittäjyyden "luonnolliselle" synnylle (Nyyssölä 1996, 59).

Niittykankaan ja Kinnusen tutkimuksen (1995, 30) tarkoituksena oli selvittää, "missä määrin omakohtainen yrittäjyys tarjoaa varteenotettavan mahdollisuuden työuraltaan erilaisille yksilöille, ja missä määrin alueellinen ulottuvuus vaikuttaa yrittäjyyden toteutumiseen". Yksilön persoonallisuuden piirteet, kuten suoriutumismotivaatio ja luovuus ovat tutkimuksessa korostetusti esillä. Tutkimuksessa mitataan työhön liittyviä sisäisiä arvoja, kuten mahdollisuutta oppia ja kehittää ammattitaitoa ja ulkoisia arvoja, kuten hyvän eläkkeen ja korkeiden

tulojen arvostusta sekä ulkopuolista arvostusta ja itsenäisen työn tärkeyttä (Niittykangas ja Kinnunen 1995, 33-36).

Työuratyypeistä erottuivat väliinpuotoajat, joita kuvaavat työn ja työttömyyden vuorottelu. Kiertolaisille oli tyypillistä omasta aloitteesta tapahtuneet työpaikan vaihdot. Tutkimuksessa erottuivat vielä uskolliset, jotka kiinnittyvät yhteen työnantajaan sekä etenijät, joita profiloivat työpaikan vaihdot ja nousujohteinen työura. Työuratyypeistä etenijöiden piirteet ovat muita lähempänä yrittäjinä toimivien piirteitä. Heiltä kuitenkin puuttuu motivaatiota yrittäjäksi ryhtymiseen. Lyhyellä aikavälillä itsensä työllistämisen mahdollisuutta kannattaisi tarjota väliinpuotoajille, jotka tarkasteltavien ominaisuuksien osalta eivät kovin hyvin vastaa kuvaa yrittäjästä (Niittykangas ja Kinnunen 1995, 37).

Yrittäjyys palkkatyön vaihtoehtona voisi tulla kysymykseen tietyt erityispiirteet omaavissa maaseutumaisissa ympäristöissä, joissa yrittäjyyden kynnyks on matalampi kuin perinteisillä teollisuusalueilla. Palkkatyön tarjonnan vähäisyys, pitkät etäisyydet ja halu paikkakuntasidonnaisuuden säilyttämiseen saattavat toimia kimmokkeena omakohtaiselle yrittäjyydelle (Niittykangas ja Kinnunen 1995, 38-41).

3. Eläkkeelle siirtyminen TEL:ssa ja YEL:ssa eläkelajin mukaan

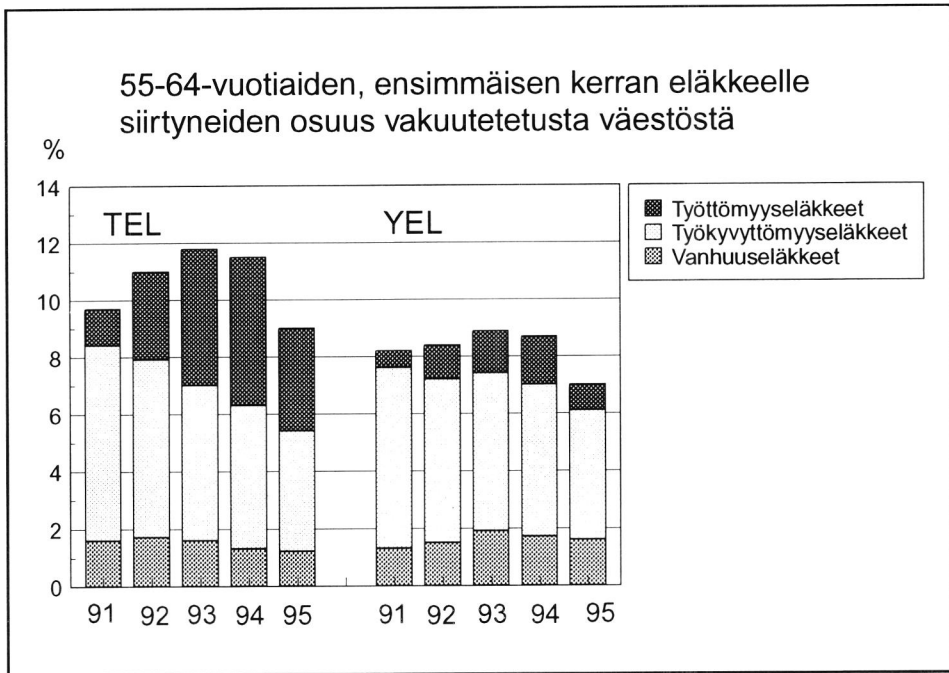
Yrittäjien eläkelain (YEL) piiriin kuuluvat henkilöt siirtyvät eläkkeelle myöhemmin kuin työsuhteessa olevat. 65 vuotta täyttäneistä vakuutetuista 28 % oli vuonna 1995 sellaisia, jotka siirtyivät suoraan vanhuuseläkkeelle ilman että olisivat sitä ennen saaneet jotakin eläkettä. Esimerkiksi työntekijäin eläkelain piiriin (TEL) kuuluvilla vastaava osuus oli 16 % (Työeläkejärj. til. vk.1995, Osa I, 58,79).

Tässä luvussa verrataan YEL:n ja TEL:n piiriin kuuluvia, vuosina 1991-1995 eläkkeelle siirtyneitä henkilöitä sen mukaan, mille eläkkeelle he jäivät. Tarkoituksena on selvittää, johtuuko yrittäjien palkansaajia myöhäisempi eläkkeelle siirtyminen mahdollisesti siitä, että yrittäjät hakeutuvat palkansaajia harvemmin jollekin tietylle eläkkeelle. Ensiksi tarkastellaan, kuinka suuri osa YEL:n ja TEL:n piiriin kuuluvista 55-64-vuotiaista siirtyi ensimmäisen kerran työkyvyttömyys-, työttömyys- tai vanhuuseläkkeelle vuosina 1991-1995. Työkyvyttömyyseläkkeisiin sisältyvät yksilölliset varhaiseläkkeet. Toisena tarkastelukohteena on, kuinka suuri osa näiden lakien piiriin kuuluvista 55-64-vuotiaista oli em. eläkkeillä näinä vuosina.

Kuviosta 1 voidaan nähdä, että ensimmäisen kerran eläkkeelle siirtyneiden 55-64-vuotiaiden suhteelliset osuudet nousivat vuodesta 1991 lähtien vuoteen 1994 saakka. Vuonna 1995 osuudet laskivat. TEL:ssa nousu oli 1990-luvun alkupuolella jyrkempää, YEL:ssa loivempaa. Eläkkeiden nousuun oli syynä työttömyyseläkkeiden lisääntyminen. Työkyvyttömyyseläkkeiden osuus sitä vastoin laski ajanjaksolla 1991-1995. Tämä johtui muun muassa siitä, että vuonna 1994 yksilöllisen varhaiseläkkeen ikäraja nostettiin 55 ikävuodesta 58 vuoteen.

Vuosien 1991-1992 aikana ensimmäisen kerran työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneitä oli suhteessa vakuutettujen määrään enemmän TEL:n kuin YEL:n piiriin kuuluvissa. Vuodesta 1993 lähtien YEL:iin kuuluvat siirtyivät TEL:iin kuuluvia yleisemmin työkyvyttömyyseläkkeelle. Tosin TEL:n 55-59-vuotiailla osuudet olivat koko tarkastelujakson korkeammat kuin YEL:n vastaavan ikäisillä. YEL:n kohonneisiin osuuksiin olivat syynä 60-64-vuotiaat yrittäjät, jotka pyrkivät palkansaajia yleisemmin työkyvyttömyyseläkkeelle.

Kuvio 1. 55-64-vuotiaiden, ensimmäisen kerran eläkkeelle siirtyneiden osuus vastaavasta TEL:n tai YEL:n mukaan työeläketurvaa kartuttaneesta väestöstä vuosina 1991-1995 eläkelajeittain

Lähde: Työeläkejärjestelmän tilastollinen vuosikirja 1995, Osa I, 62

Työttömyyseläkkeiden lisääntymisen syynä oli kasvanut työttömyys. Vuonna 1991 työttömiä oli vielä alle 200 000. Vuonna 1992 työttömien määrä oli

noussut jo yli 300 000:n ja vuonna 1993 yli 400 000:n, millä tasolla määrä pysyi myös kahden seuraavan vuoden aikana (Suomen tilastollinen vuosikirja 1996, 342).

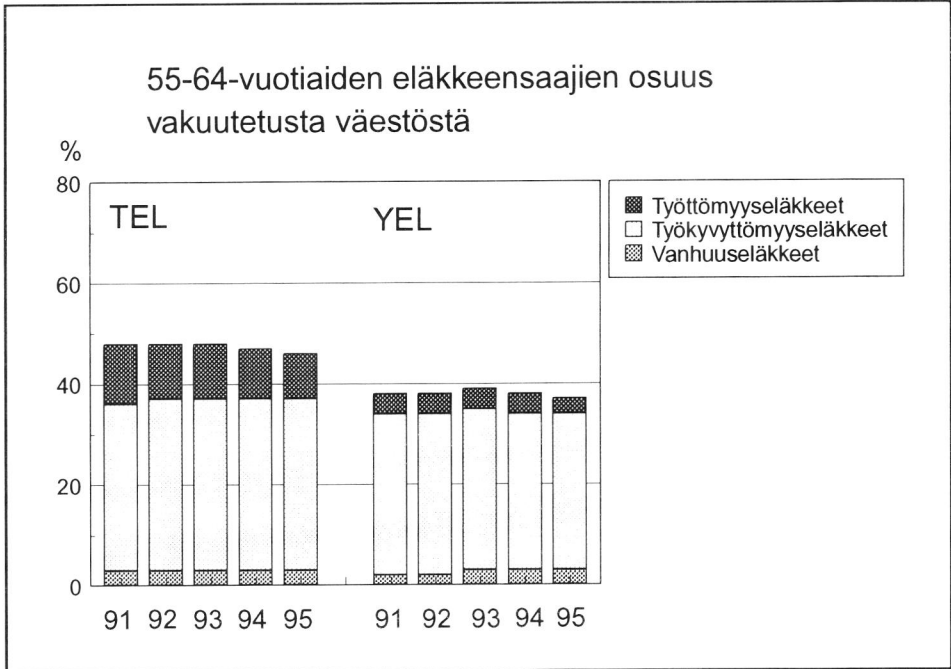
Korkeimmillaan työttömyyseläkkeiden osuudet olivat vuosina 1993-1994. TEL:n 55-64-vuotiaista siirtyi työttömyyseläkkeelle lähes yhtä moni kuin työkyvyttömyyseläkkeelle. Työttömyyseläkkeiden suhteelliset määrät osoittivat laskea vasta vuonna 1995, jolloin työttömyyseläkkeelle pääsyä kiristettiin lakimuutoksin.

YEL:n työttömyyseläkkeiden vähäisyys TEL:iin verrattuna johtuu siitä, ettei yrittäjillä vielä tässä vaiheessa ollut palkansaajiin verrattavaa työttömyysturvaa. YEL:n piiriin kuuluvien työttömyyseläkkeet olivat Kansaneläkelaitoksen maksamia työttömyyseläkkeitä. Oman työttömyyskassajärjestelmän yrittäjät saivat vuonna 1995.

Myös tarkasteltaessa voimassa olevia eläkkeitä, kuviosta 2 näkyy selvästi, että YEL:n ja TEL:n eläkkeiden erot selittyvät suureksi osaksi työttömyyseläkkeillä. Kuviosta 1 nähtiin, että työttömyyseläkkeelle siirtyneiden suhteellinen määrä lisääntyi. Kuviosta 2 huomataan, että voimassa olevien työttömyyseläkkeiden määrä sitä vastoin väheni TEL:ssa.

TEL:n työttömyyseläkkeiden väheneminen johtui siitä, että 1990-luvun alkupuolella päättyivät viimeisetkin 1980-luvulla alle 60-vuotiaille myönnetyt työttömyyseläkkeet. Vuonna 1985 työttömyyseläkkeen alaikäraja oli vielä 55 vuotta, mutta vuonna 1986 lähtien sitä nostettiin vuosittain aina yhdellä vuodella, kunnes nykyisin voimassa oleva 60 vuoden ikäraja saavutettiin vuonna 1990.

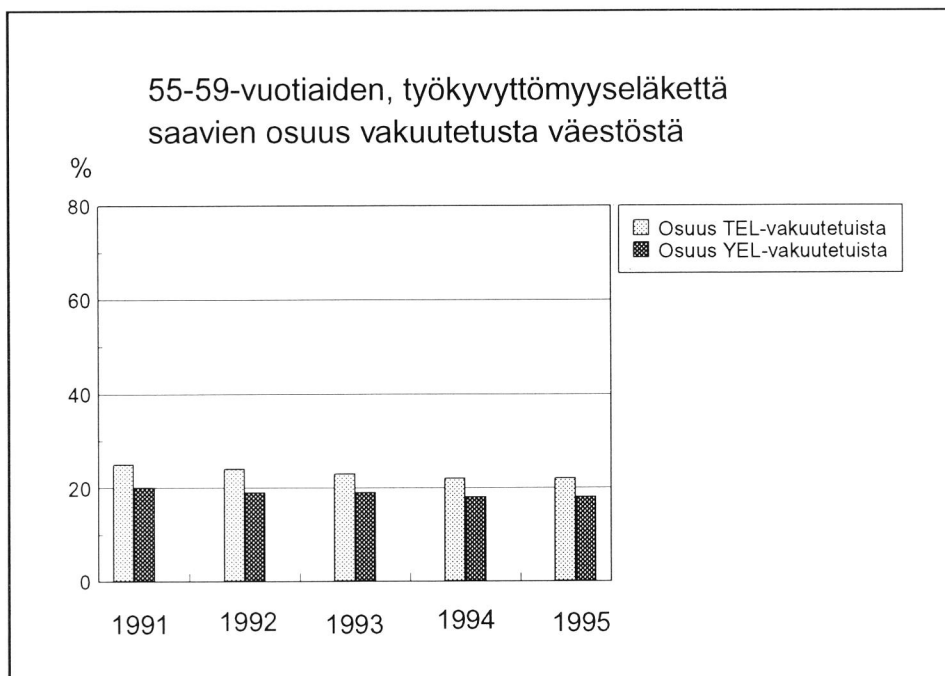
Kuvio 2. 55-64-vuotiaiden eläkkeensaajien osuus vastaavasta TEL:n tai YEL:n mukaan työeläketurvaa kartuttaneesta väestöstä vuosina 1991-1995 eläkelajeittain

Lähde: Työeläkejärjestelmän tilastollinen vuosikirja 1995, Osa I, 56

Kaikki eläkelakien mukaiset eroavuudet eivät kuitenkaan selity työttömyyseläkkeillä. Voimassa olevia työkyvyttömyyseläkkeitä oli TEL:n piiriin kuuluvilla suhteellisesti enemmän kuin YEL:ssä. Kuvioista 3 ja 4 käy ilmi, että työkyvyttömyyseläkkeiden erot näkyvät selvemmin 55-59-vuotiailla kuin 60-64-vuotiailla. Vuosina 1991-1995 voimassa olleiden työkyvyttömyyseläkkeiden osuus oli 55-59-vuotiailla TEL:n piiriin kuuluvilla korkeampi kuin YEL:ssä.

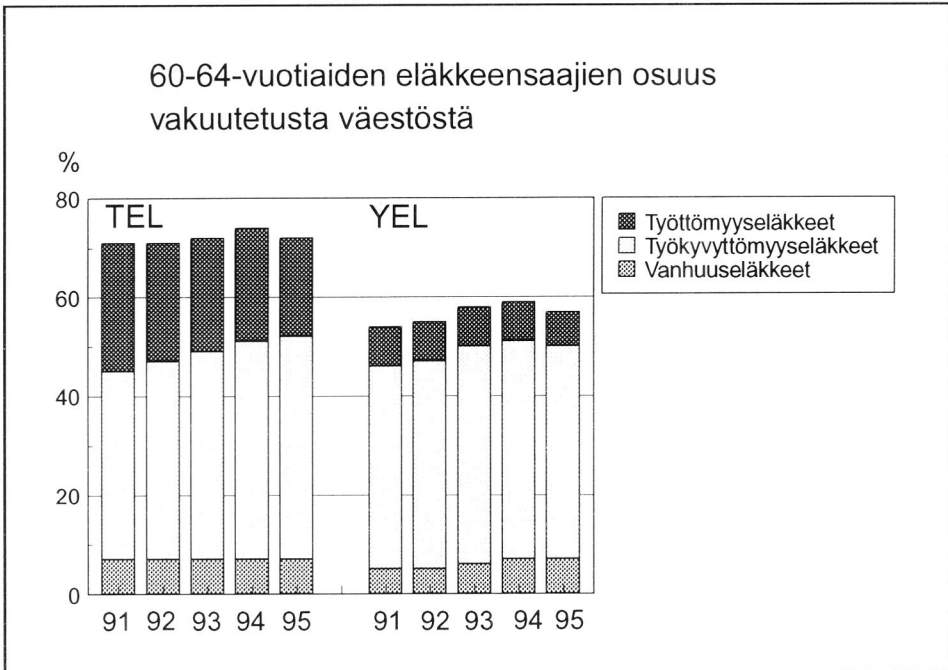
Kuvio 3. 55-59-vuotiaiden, työkyvyttömyyseläkettä saavien osuus vastaavasta TEL:n tai YEL:n mukaan työeläketurvaa kartuttaneesta väestöstä vuosina 1991-1995

Lähde: Eläketurvakeskuksen rekisterit

TEL:n piiriin kuuluvasta, 60-64-vuotiaasta väestöstä oli tarkastelujaksolla yli 70 % vanhuus-, työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeellä (kuvio 4). YEL:n piiriin kuuluvilla vastaava osuus jäi alle 60 %:n. Eläkkeellä olevien osuus laski molemmissa laeissa hienoisesti vuonna 1995. Työttömyyseläkkeiden ikärajan nosto näkyy TEL:ssa niiden osuuden vähenemisenä, samalla kun yksilöllisten varhaiseläkkeiden yleistymisen 1980-luvun lopulla nosti työkyvyttömyyseläkkeellä olevien osuutta. Työkyvyttömyyseläkkeellä olevien osuus väestöstä oli 60-64-vuotiaiden ikäryhmässä hieman korkeampi YEL:ssa kuin TEL:ssa vuoteen 1994 saakka.

Kuvio 4. 60-64-vuotiaiden eläkkeensaajien osuus vastaavasta TEL:n tai YEL:n mukaan työeläketurvaa kartuttaneesta väestöstä vuosina 1991-1995 eläkela-jeittain

Lähde: Eläketurvakeskuksen rekisterit

Tämän luvun alussa esitettiin kysymys: johtuuko yrittäjien palkansaajia myöhempi eläkkeelle siirtyminen siitä, että he hakeutuvat palkansaajia harvemmin jollekin tietylle eläkkeelle? Edellä olevasta tarkastelusta kävi ilmi, että yrittäjät ovat palkansaajia harvemmin työttömyyseläkkeellä. Luonnollisena selityksenä sille on se, että yrittäjät ovat tähän asti olleet lähes täysin työttömyysturvaetujen ulkopuolella.

55-59-vuotiaista YEL:n piiriin kuuluvista harvemmat kuin TEL:n vakuutetuista hakeutuivat työkyvyttömyyseläkkeelle. Saattaa olla, että yrittäjillä ja ammattiharjoittajilla on korkeampi sairastamiskynnys kuin palkansaajilla, johtuen paitsi sairausvakuutuksen karenssiajasta myös vaikeudesta löytää sijainen työpaikal-

le. 60-64-vuotiaiden ikäryhmässä tilanne oli kuitenkin päinvastoin, sillä yrittäjät siirtyivät työkyvyttömyyseläkkeelle palkansaajia yleisemmin. Tämä selvitys ei tuo valaistusta siihen, hakeutuivatko iäkkäät yrittäjät työkyvyttömyyseläkkeelle palkansaajia useammin siitä syystä, että työttömyyseläke on poissuljettu vaihtoehto.

TEL:n työttömyyseläkkeissä ja työkyvyttömyyseläkkeissä lienee tapahtunut eräänlainen "korvaamisilmiö". TEL:n piiriin kuuluvat iäkkäät ja pitkään työssä olleet henkilöt ovat saattaneet hakea yksilöllistä varhaiseläkettä tai täyttää työkyvyttömyyseläkettä. Kun heidän hakemuksensa on hylätty, toinen mahdollisuus on ehkä ollut työttömyyseläke.

Työelämästä poistumisesta on todettu, että "työttömyys ja varhainen eläkkeelle siirtyminen ovat kuitenkin käytännössä monesti vaihtoehtoisia tai toisiaan korvaavia työelämästä poistumisen reittejä. Kun esimerkiksi yksilöllisen varhaiseläkkeen hakemus hylätään, vaihtoehtona ei useimmiten ole työssä jatkaminen vaan työttömyys ja mahdollisesti uudelleen eläkkeelle pyrkiminen" (Gould 1996, 145-146).

Työttömyyseläkkeiden vähäisyys selittää osittain yrittäjien palkansaajien myöhempää eläkkeelle siirtymistä. Sitä selittää osittain myös se, että 55-59-vuotiaat yrittäjät hakeutuvat palkansaajia harvemmin työkyvyttömyyseläkkeelle. Tutkimus ei kuitenkaan vastaa siihen, kompensoiko työkyvyttömyyseläke vanhemmilla yrittäjillä työttömyyseläkkeen puuttumista.

4. Tutkimusaineisto

Vuoden 1995 lisäkysely suunnattiin vuoden 1993 yrittäjätutkimuksen aktiivien otokseen kuuluville henkilöille. Nämä olivat YEL:n piiriin kuuluvia, vuoden 1991 lopussa yrittäjinä toimineita henkilöitä, jotka eivät olleet siirtyneet eläkkeelle vuoden 1993 kesäkuun loppuun mennessä. Aktiivien yrittäjien otosta on selostettu tarkemmin yrittäjätutkimuksen liitteessä (Hyrkkänen 1995, liite; Bo Lundqvist).

Kun aktiivien yrittäjien otokseen kuuluvat olivat vuonna 1993 55-64-vuotiaita, oli osa kaksi vuotta myöhemmin ehtinyt tulla jo vanhuuseläkeikään. Otokseen valitut olivat toimineet yrittäjinä vähintään 10 vuotta, miehet keskimäärin 20 vuotta, naiset 19 vuotta.

Aktiivien otos käsitti 1662 henkilöä. Vuoden 1995 toukokuussa heille lähetettiin postikysely ja vastaamatta jättäneille uusintakysely kesäkuussa. Kaikkiaan kyselyyn vastasi 1191 henkilöä. Vastausprosentiksi saatiin siis 71,7 %, kun se vuoden 1993 kyselyssä oli 66,4 %.

Aktiivien yrittäjien otos, 1662 henkilöä, jakaantui kyselyihin vastaamisen mukaan seuraavasti:

Vastasi molempiin kyselyihin	969 henkilöä
- toimi yrittäjänä vuonna 1993	835 henkilöä
- ei toiminut yrittäjänä v. 1993	134 henkilöä
Vastasi ainoastaan v. 1993	154 henkilöä
Vastasi ainoastaan v. 1995	222 henkilöä
Ei vastannut kumpaankaan	317 henkilöä
<hr/>	
Yhteensä	1662 henkilöä

Otoksesta 58 % vastasi molempiin kyselyihin, 9 % ainoastaan vuoden 1993 kyselyyn ja 13 % vain vuoden 1995 kyselyyn. 19 % ei vastannut kumpaankaan kyselyyn.

Tässä raportissa on tarkoitus tarkastella niitä 835 henkilöä, jotka vastasivat molempiin kyselyihin ja jotka toimivat yrittäjinä vuonna 1993. He muodostavat tasan 50 prosenttia alkuperäisestä otoksesta. Taulukossa 1 verrataan tutkittavan joukon edustavuutta alkuperäisen otoksen suhteen.

Taulukko 1. Otoksen ja molempiin kyselyihin vastanneiden vertailu

	Otos %	Vastanneet %
Miehet	69	69
Naiset	31	31
Yhteensä	100	100
Ikä v. 1995:		
57-59 v	41	42
60-62 v.	33	33
63-64 v.	15	14
65-66 v.	12	12
Yhteensä	100	100
Toimiala:		
Teollisuus ja käsityö	17	17
Rakennustoiminta	9	9
Kauppa	25	24
Palvelukset	22	24
Liikenne	23	22
Maa- ja metsätalous	4	4
Yhteensä	100	100
Lukumäärä	1662	835

Taulukon prosenttiosuuksista voidaan todeta, että molempiin kyselyihin vastanneet edustavat tarkasteltujen taustamuuttujien suhteen hyvin otosta. Vastaajista vajaa kolmasosa oli naisia. Vastaajista kaksi viidesosaa oli alle 60-vuotiaita, vajaa puolet oli 60-64-vuotiaita ja yli kymmenesosa oli saavuttanut vanhuuseläkeiän. Yrittäjien toimialoista kauppa, palvelukset ja liikenne muodostivat 70 %. Teollisuuden ja käsityön sekä rakennustoiminnan osuus oli neljäs.

5. Toiminnan muutokset

5.1. Vastaajien toiminta vuonna 1995

Tämän tutkimuksen tarkastelujoukon muodostavat ne yrittäjät, jotka vastasivat yrittäjäkyselyihin vuosina 1993 ja 1995. Kyselyjen väliä oli vajaat kaksi vuotta. Tarkastelujoukkoon kuuluvat yrittäjät olivat työssä vuoden 1993 lopulla. Vuoden 1995 loppuun mennessä kolmasosa heistä oli saavuttanut vanhuuseläkeiän.

Taulukko 2. Vuonna 1993 työssä olleiden yrittäjien toiminta vuonna 1995 iän mukaan

Toiminta v. 1995	Ikä vuonna 1995			Kaikki %
	57-59 v. %	60-64 v %	65-66 v. %	
Työssä	83	65	10	66
Poissa työstä	7	5	3	5
Eläkkeellä, jatkaa työntekoa	5	18	56	18
Eläkkeellä, ei jatka työntekoa	5	12	31	11
Yhteensä	100	100	100	100
Lukumäärä	347	387	100	834

Työstä poissaolon yleisin syy yrittäjillä oli sairaus silloin kun he eivät vielä olleet eläkkeellä. Työttömyyden merkitys työstä poissaolon syynä oli vähäinen.

Vain 2 % yrittäjistä ilmoitti olevansa poissa työstä työttömyyden tai työn vähäisyyden takia.

Eläkkeelle siirtyneiden työnteko oli yleistynyt vuoden 1993 kyselystä. Siinä eläkeaikaisista työntekoa tarkasteltiin niillä eläkkeensaajilla, jotka olivat jääneet eläkkeelle vuosina 1990-1992. Runsas kolmasosa heistä jatkoi työntekoa eläkeaikana ainakin jonkin aikaa. Kun eläkkeen saamisesta oli kulunut keskimäärin 2,5 vuotta, vielä noin joka neljäs jatkoi työntekoa, suurin osa tosin osa-aikaisesti.

Ne yrittäjät, jotka siirtyivät eläkkeelle vuoden 1993 kyselyn jälkeen, olivat vuoden 1995 kyselyyn mennessä ehtineet olla keskimäärin vasta vuoden verran eläkkeellä. Noin puolet (48 %) heistä jatkoi yritystoimintaa vuonna 1995 (Hyrkkänen 1996, 10). Työntekoa jatkavien korkeampi osuus edelliseen kyselyyn verrattuna johtui osaksi eläkeajan lyhydestä. Mitä pitempään eläkkeensaajat ovat eläkkeellä, sitä harvempi heistä enää jatkaa työntekoa. Osuuden korkeus johtui myös siitä, että eläkkeensaajat olivat entistä useammin jääneet varhennetulle vanhuuseläkkeelle tai osa-aikaeläkkeelle, jonka ikäraja aleni 60 vuodesta 58 ikävuoteen vuonna 1994. Näillä eläkkeillä sekä vanhuuseläkkeellä olevilla eläkeaikainen työnteko oli yleisintä.

lääkäillä yrittäjillä eläkeaikainen työnteko oli siis yleistynyt, mutta työntekijöillä työnteon jatkamishalut eläkeiän saavuttamisen jälkeen laskivat vuosien 1990-1994 välillä. Työntekijöiden kiinnostusta eläkeiän jälkeiseen työntekoon selvitettiin Työterveyslaitoksen eläkeasenteita koskevassa tutkimuksessa (Piispa ja HUUHTANEN 1995, 48).

Osa-aikaeläkkeelle siirtyneet yrittäjät osoittivat tätä eläkemuotoa kohtaan kiinnostusta jo vuoden 1993 kyselyssä. Kaikkiaan runsas kymmenesosa niistä henkilöistä, jotka silloin olivat kiinnostuneita tästä eläkkeestä ja joille osa-aikaeläke iän puolesta oli mahdollinen, oli vuonna 1995 tällä eläkkeellä. Ne yrittäjät, joita osa-aikaeläke ei kiinnostanut vuonna 1993, eivät olleet hakeneet eläkettä myöhemminkään.

Taulukossa 3 on esitetty eläkkeensaajat sen mukaan, mitä mieltä he vuonna 1993 olivat eläkeaikaisesta työnteosta. Vuonna 1993 näistä työssä olevista vain neljäsosa ilmoitti jatkavansa työntekoa eläkeaikana. Kolme viidesosaa

aikoi lopettaa työnteon eläkkeen saamisen jälkeen ja loput eivät osanneet sanoa.

Taulukko 3. Eläkettä saavien yrittäjien toiminta vuonna 1995 sen mukaan, millaiset aikomukset heillä oli eläkeaikaisesta työnteosta ennen eläkettä vuonna 1993

Eläkettä saavan yrittäjän toiminta v. 1995	V. 1993 työssä olevan yrittäjän aikomus eläkeaikana:		
	jatkaa työntekoa %	lopettaa työnteko %	ei osannut sanoa %
Jatkaa työntekoa	87	49	58
Ei jatka työntekoa	13	51	42
Yhteensä	100	100	100
Lukumäärä	61	142	42

Taulukosta 3 nähdään, että niistä, jotka olivat suunnitelleet jatkavansa työntekoa eläkeaikana, suurin osa myös teki näin. Työskentelyä jatkoi myös puolet niistä eläkkeensaajista, joiden aikomuksena oli ollut lopettaa työnteko eläkkeen saamisen jälkeen. Suhteellisesti eniten näitä vastoin alkuperäistä aikomustaan työskenteleviä oli palvelualoilla ja rakennustoiminnassa. Varsin yleisesti tarkoituksena oli ollut yrityksen myyminen, mikä ei sitten ollut onnistunut. Toimintaa jatkoivat useimmiten myös ne eläkkeensaajat, jotka kaksi vuotta aikaisemmin eivät olleet vielä miettineet asiaa.

Tutkimustulos koskee siis niitä yrittäjiä, jotka vastasivat sekä vuoden 1993 että vuoden 1995 kyselyihin. Joidenkin muuttujien osalta prosenttiosuudet voivat hieman poiketa niistä, jotka koskevat pelkästään vuonna 1995 vastanneita. Esimerkiksi työntekoa eläkeaikana jatkaneiden osuus oli molempiin kyselyihin vastanneiden aineistossa korkeampi kuin vuoden 1995 aineistossa. Se johtui palveluja tuottavien alojen lievästä yliedustuksesta molempiin kyselyihin

osallistuneiden aineistossa ja näillä aloillaan, kuten luvussa 6.1 todetaan, työntekoa yleisimmin jatkettiin.

5.2. Taloudelliset syyt jatkamisen taustalla

Vuoden 1995 kyselyssä vastaajilta tiedusteltiin, mitä he haluaisivat tehdä, jos saisivat valita eri vaihtoehtoista. Vaihtoehdot vaihtelivat yrittäjänä toimimisesta eläkkeellä olemiseen ja työnteon lopettamiseen. Kysymykseen saatujen vastausten ja myös rekisteritietojen perusteella yrittäjät luokiteltiin seuraaviin ryhmiin:

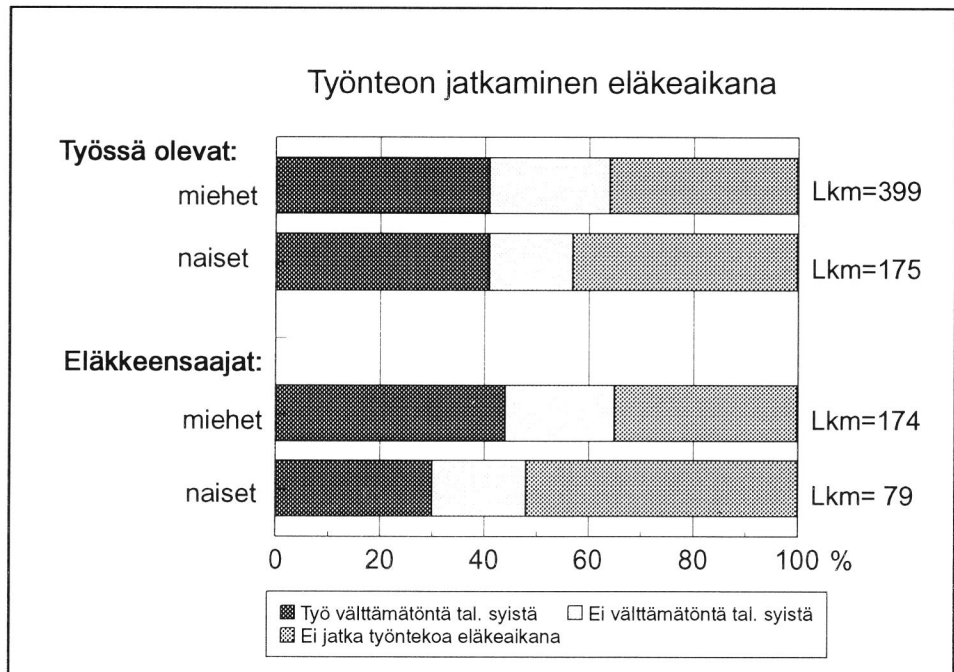
1. Aktiivit, työssä olevat yrittäjät	
- työsuuntautuneet	N = 360
- eläkesuuntautuneet	N = 217
2. Eläkettä saavat yrittäjät	
- työntekoa jatkavat	N = 152
- työnteon lopettaneet	N = 102

Kuviosta 5 ilmenee työssä olevien yrittäjien jakaantuminen työ- tai eläkesuuntautuneisuuden mukaan ja heidän suhtautumisensa eläkeaikaiseen työntekoon. Siitä nähdään myös eläkettä saavien jakaantuminen työnteon jatkamisen mukaan ja taloudellisten syiden yleisyys eläkeaikaiseen työntekoon.

Työssä olevista yrittäjistä 62 % halusi jatkaa työntekoa. Työsuuntautuneilta kysyttiin, miksi he halusivat jatkaa työntekoa. Vastauksista ilmeni toisaalta voimakasta sitoutumista työhön, työssä viihdyttiin ja se nähtiin myös arvona sinänsä. Toisaalta työnteko koettiin taloudellisista syistä välttämättömäksi: se oli ainoa tapa ansaita toimeentulo. Osa koki sen tästä syystä välttämättömäksi myös eläkeaikana, koska eläke jäisi pieneksi. Muiden työsuuntautuneiden työhalukkuus eläkeaikana jäi kyselyssä epäselväksi, ainakaan työntekoa ei pidetty välttämättömänä taloudellisista syistä.

Aktiiveista yrittäjistä 38 % halusi lopettaa työnteon ja jäädä kokonaan eläkkeelle. Nämä luokiteltiin eläkesuuntautuneiksi. Tässä ryhmässä työnteko olisi itse asiassa haluttu lopettaa heti. Niiden aktiivien perusteluissa, jotka halusivat jäädä kokonaan eläkkeelle ja lopettaa työnteon, korostuivat terveyden ja työkyvyn heikentymisen ohella ikääntyminen sekä pitkään työelämässä toimiminen. Eläkehalukkuus vaihteli sukupuolen mukaan, sillä naiset halusivat jonkin verran yleisemmin kuin miehet vetäytyä kokonaan eläkkeelle.

Kuvio 5. Työssä olevat ja eläkettä saavat yrittäjät sen mukaan, miten välttämätöntä työnteko eläkeaikana on taloudellisista syistä

Kun tarkastellaan kaikkia lisäkyselyyn vastanneita, niin työntekoa jatkaneista eläkkeensaajista 55 % piti jatkamista taloudellisesti välttämättömänä (Hyrkkänen 1996, 19). Eläkettä saavat miehet jatkoivat naisia useammin työntekoa eläkeaikana ja naisia useammin myös taloudellisista syistä. Toiset pakotti jatkamaan eläkkeen riittämättömyys toimeentuloon, toiset taas se ettei suku-

polvenvaihdoksen kokeneella yrityksellä ollut varaa palkata uutta työntekijää. Työnteon jatkamisen perustelut eivät silti liittyneet pelkästään taloudellisiin seikkoihin, työssä myös viihdyttiin. Työntekoa muista syistä jatkavat korostivat enimmäkseen henkistä sitoutumista työhön, sen antamaa sisältöä elämään ei haluttu menettää.

Työntekoa jatkaneiden eläkkeensaajien osuudet vaihtelivat eläkelajin mukaan. Sen voi nähdä taulukosta 4, jonka prosenttiosuudet koskevat kaikkia lisäkyselyyn vastanneita. Vuoden 1993 kyselyn jälkeen eläkkeelle siirtyneistä työntekoa jatkoivat yleisimmin varsinaista vanhuuseläkettä, varhennettua vanhuuseläkettä ja luonnollisesti osa-aikaeläkettä saavat, joilta sitä edellytettiin. Vanhuuseläkettä saavista jatkoi yli puolet. Työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneistä suurin osa lopetti työskentelyn eläkkeen saamisen jälkeen.

Taulukko 4. Eläkkeensaajien työnteko eläkelajin mukaan

Eläkelaji	Jatkaa työntekoa %	Ei jatka työntekoa %	Yht. %	Luku- määrä
Työkyvyttömyyseläke	14	86	100	49
Yksilöllinen varhaiseläke	19	81	100	79
Varhennettu vanhuuseläke	52	48	100	63
Vanhuuseläke	64	36	100	108
Osa-aikaeläke	97	3	100	36

Työntekoa jatkavista eläkkeensaajista noin kaksi viidesosaa oli vanhuuseläkkeellä ja kaksi viidesosaa joko varhennetulla vanhuuseläkkeellä tai osa-aikaeläkkeellä. Loput olivat työkyvyttömyyseläkkeellä. Työnteon lopettaneista yli puolet sai työkyvyttömyyseläkettä.

Edellä olevassa kuviossa ja taulukossa esitettyä luokittelua käytetään seuraavissa tarkasteluissa. Ryhmät määritellään seuraavasti:

1. Työssä olevat yrittäjät

- *työsuuntautuneet*, jotka haluavat jatkaa työntekoa ja joiden täytyy jatkaa työntekoa myös eläkeaikana taloudellisista syistä

- *työsuuntautuneet*, jotka haluavat jatkaa työntekoa, mutta joiden ei ole välttämätöntä jatkaa sitä eläkeaikana taloudellisista syistä

- *eläkesuuntautuneet*, jotka haluaisivat päästä kokonaan eläkkeelle

2. Eläkettä saavat yrittäjät,

- jotka jatkavat työntekoa *taloudellisten syiden takia*
- jotka jatkavat työntekoa *muiden syiden takia*
- jotka ovat lopettaneet työnteon.

Seuraavissa luvuissa tätä luokittelua sovelletaan koetun terveydentilan, eläkeikaan taloudellisesti varautumisen ja yritykseen liittyvien muuttujien sekä uranvalintaan tyytyväisyyden tarkasteluun.

6. Työnteon jatkamiseen vaikuttavat tekijät

6.1. Koettu terveydentila

Tilastokeskuksen elinolotutkimuksessa (Elinolot 1996:1, 175) sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltuna toimihenkilöt arvioivat terveydentilansa parhaaksi. Heidän jälkeensä tulivat työntekijät ja itsenäiset yrittäjät, joiden välillä ei ollut eroja arvioinneissa. Huonoimpana terveyttään pitivät maatalousyrittäjät. 45-64-vuotiaista henkilöistä noin puolet arvioi terveydentilansa hyväksi, kaksi viidesosaa keskinkertaiseksi ja joka kymmenes huonoksi.

Edellä todettua yrittäjien ja palkansaajien terveydentila-arvioiden samankaltaisuutta vahvistavat myös Eläketurvakeskuksen aineistojen vertailut. Edellisessä tutkimusselosteessa (Hyrkkänen 1996) yrittäjien terveydentila-arvioita verrattiin vastaaviin palkansaajia koskeviin (Gould 1994). Arviot eivät oleellisesti eronneet toisistaan.

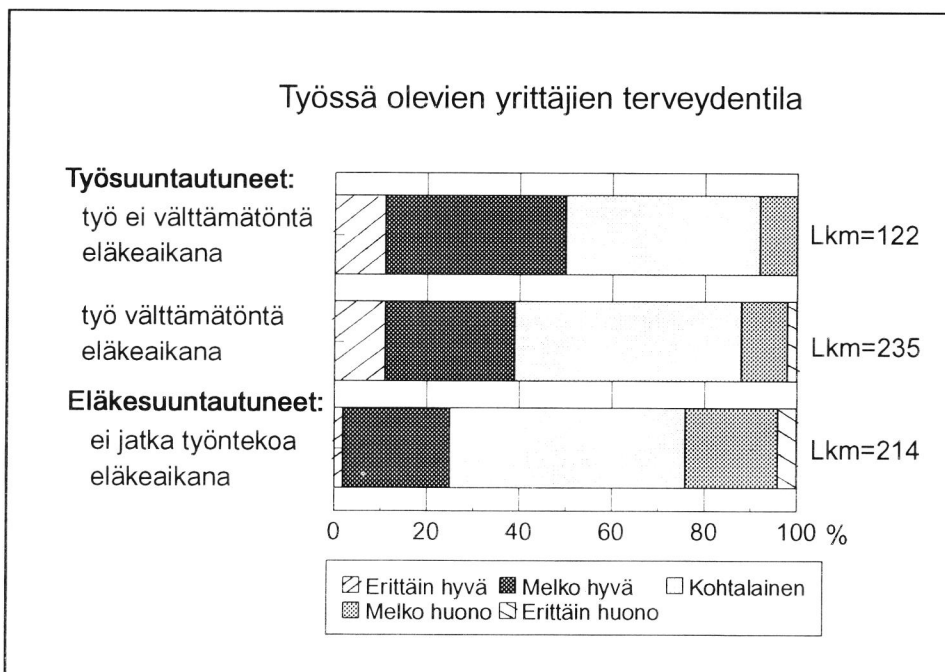
Tilastojen mukaan suurempi osa palkansaajista kuin yrittäjistä jää eläkkeelle ennen 65 vuoden ikää, mutta tätä eroavuutta eivät selitä koetun terveydentilan erot edellä mainituissa vertailuryhmissä. Sitä eivät selittäneet myöskään TEL:n ja YEL:n erot työkyvyttömyyseläkkeissä, mikäli niitä haluttaisiin käyttää sairastavuuden mittarina (luku 3).

Sosiaalista turvattomuutta ja eläkkeelle siirtymishalukkuutta koskevassa tutkimuksessa 45-64-vuotiaiden terveydentila-arvioiden huomattiin eroavan sen mukaan, oliko vastaaja työ- vai eläkesuuntautunut. Työsuuntautuneiden arviot vastasivat edellä elinolotutkimuksessa todettuja: lähes puolet koki terveydentilansa hyväksi ja joka kymmenes huonoksi. Eläkesuuntautuneista sitä vastoin joka kolmas piti terveydentilaansa huonona ja vain joka viides hyvänä (Niemelä ym. 1995, 70)

Myös Työterveyslaitoksen eläkeasenteita koskevassa tutkimuksessa 35 vuotta täyttäneiden työntekijöiden työkyvyn arviointi erosi sen mukaan, oliko henkilö työ- vai eläkesuuntautunut. Eläkesuuntautuneilla oli työsuuntautuneita useammin myös psyykkistä toimintakykyä haittaavia oireita. Työkykyä haittaavilla psyykkisillä oireilla oli voimakas yhteys eläkeajatuksiin (Piispa ja Huuhtanen 1995, 22-23). Turun yliopistollisen keskussairaalan työntekijöitä koskevassa tutkimuksessa todettiin samoin, että huono terveys ja henkinen rasitus lisäsivät eläkkeelle siirtymisen ajatuksia. Huono fyysinen ja psyykinen terveys olivat tärkeimmät muuttujat, jotka selittivät vaihtelua varhaiseläkkeelle siirtymisen alttiudessa (Huhtaniemi 1995, 103).

Kuviosta 6 voidaan nähdä, että terveydentila-arviot vaihtelivat myös työssä olevilla yrittäjillä työ- tai eläkesuuntautumisen mukaan. Työhaluisten yrittäjien arviot omasta terveydentilastaan on esitetty myös sen mukaan, miten välttämättömänä he pitivät työntöön jatkamista eläkeaikana taloudellisista syistä.

Kuvio 6. Työssä olevien yrittäjien arviot omasta terveydentilastaan työ- tai eläkesuuntautumisen mukaan

Sekä työ- että eläkesuuntautuneista yrittäjistä vajaa puolet piti terveydentilaansa kohtalaisena. Eläkesuuntautuneet arvioivat kuitenkin työsuuntautuneita useammin terveydentilansa huonoksi tai erittäin huonoksi. Terveydentilansa erittäin hyväksi tai hyväksi kokevia oli eniten siinä työsuuntautuneiden ryhmässä, jossa eläkeaikasta työntekoa ei pidetty välttämättömänä taloudellisista syistä. Myös niissä työhaluisissa, jotka katsoivat työn jatkamisen olevan välttämätöntä eläkeaikana taloudellisista syistä, oli lähes kaksi kertaa enemmän terveydentilansa hyväksi arvioineita kuin eläkesuuntautuneissa. Työnteon jatkamisen tarve saattoi lähteä toimeentuloon liittyvistä syistä, mutta suhteellisen hyväksi koettu terveys antoi sille realistisia mahdollisuuksia.

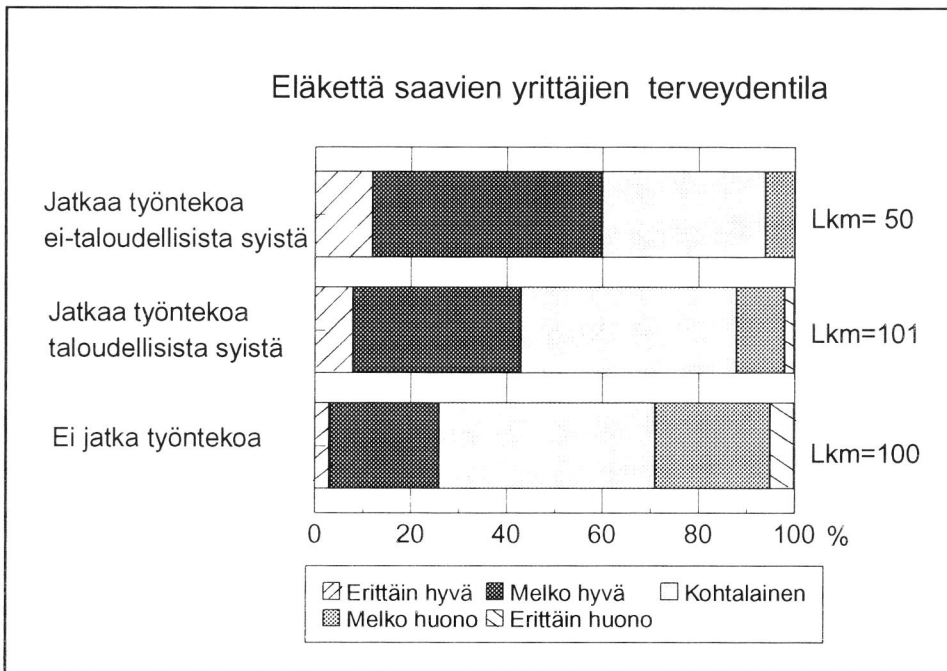
Taulukosta 5 nähdään eläkkeelle siirtyneiden yrittäjien arviot omasta terveydentilastaan sen mukaan, mitä eläkettä he saivat. Työkyvyttömyyseläkettä saavissa, joihin kuuluvat myös yksilöllistä varhaiseläkettä saavat, oli eniten terveydentilansa huonoksi kokevia. Työkyvyttömyyseläkkeellä olevat eivät yleensä jatkaneet työntekoa eläkeaikana. Vanhuuseläkkeen sekä varhennetun vanhuuseläkkeen ja osa-aikaeläkkeen saajat, jotka yleisimmin jatkoivat työntekoa, arvioivat terveytensä taas parhaimmaksi.

Taulukko 5. Eläkettä saavien yrittäjien arviot omasta terveydentilastaan eläkelajin mukaan

Eläkelaji	Koettu terveydentila:			Yht. %	Lukumäärä
	hyvä %	kohtalainen %	huono %		
Työkyvyttömyyseläke	9	47	44	100	75
Vanhuuseläke	54	42	4	100	79
Varhennettu vanhuuseläke, osa-aikaeläke	46	44	10	100	70
Kaikki	37	44	19	100	232

Eläketurvakeskuksen tutkimuksessa (Gould ym. 1991, 62) verrattiin työssä käyvien ja yksilöllistä varhaiseläkettä saavien 55-64-vuotiaiden palkansaajien terveydentila-arvioita toisiinsa. Eläkettä saavilla ja eläkkeelle haluavilla terveydentila-arviot olivat siinä suhteessa melko samanlaiset, että suurin osa piti terveyttään kohtalaisena ja neljäsosa koki sen huonoksi. Eroa oli kuitenkin siinä, että eläkkeelle haluavissa oli enemmän terveytensä hyväksi arvioivia kuin eläkeläisissä. Eläkkeelle haluavista runsas viidesosa piti terveydentilaansa hyvänä, mutta eläkeläisistä vain kymmenesosa.

Kuvio 7. Eläkettä saavien yrittäjien arviot omasta terveydentilastaan työnteon mukaan

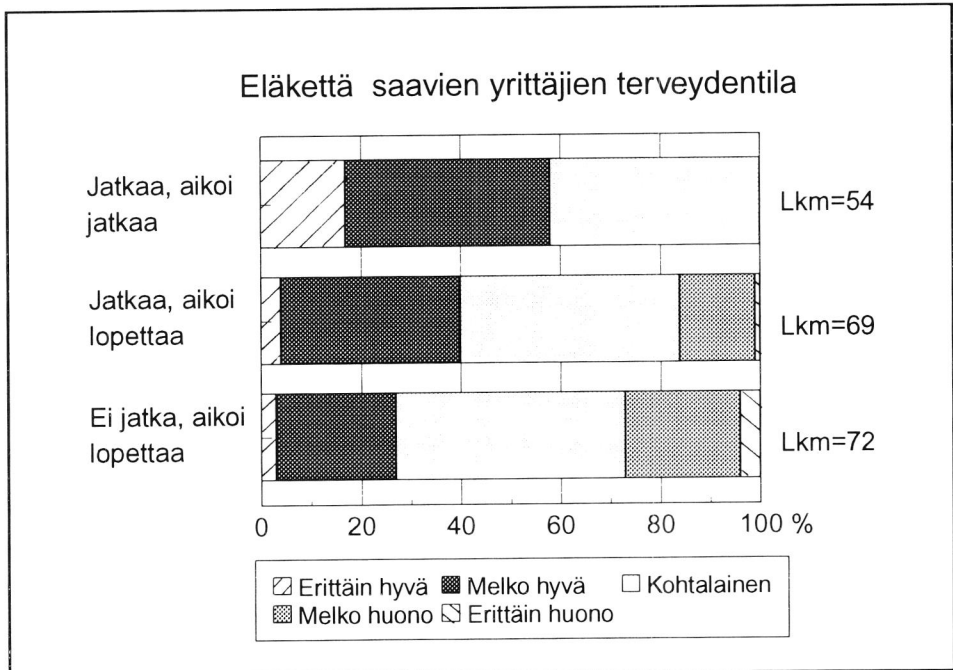

Vertaamalla eläkkeellä olevien yrittäjien arvioita terveydentilastaan (kuviota 7) työssä oleviin voidaan todeta, että työntekoa jatkavien eläkkeensaajien arviot eivät juuri poikenneet työsuuntautuneiden aktiivien arvioista. Enemmistö muista kuin taloudellisista syistä jatkavista eläkkeensaajista piti terveydentila-

laansa erittäin hyvänä tai hyvänä. Niissäkin eläkkeensaajissa, jotka jatkoivat työtä taloudellisista syistä, oli terveydentilansa hyväksi kokevia lähes kaksi kertaa enemmän kuin työntöön lopettaneissa. Jatkamisen syistä riippumatta suhteellisen hyvä terveydentila näytti antavan sille myös mahdollisuuksia.

Kuviosta 8 nähdään, että eläkettä saavien yrittäjien terveydentila-arvioissa oli eroavuutta sen suhteen, mitä mieltä he olivat eläkeaikaisesta työntöön jatkamisesta tai lopettamisesta silloin, kun he eivät vielä olleet eläkkeellä.

Kuvio 8. Eläkettä saavien yrittäjien arviot omasta terveydentilastaan sen mukaan, millaiset suunnitelmat heillä oli eläkeaikaisesta työntööstä ennen eläkkeen saamista

Kun asiaa tiedusteltiin vuonna 1993, niin vain joka neljäs vastaaja aikoi jatkaa työntekoa eläkkeen saamisen jälkeen. Ne eläkkeensaajat, jotka jo vuonna 1993 tiesivät jatkavansa työntekoa, arvioivat terveytensä parhaimmaksi. Heistä

lähes 60 % piti terveydentilaansa hyvänä tai erittäin hyvänä, eikä kukaan huonona. Tätä heikommaksi terveydentilansa kokivat ne eläkkeensaajat, jotka jatkoivat työntekoa vastoin alkuperäistä aikomustaan. Heistä kaksi viidesosaa piti terveyttään hyvänä ja alle viidesosa huonona. Huonoimmaksi terveydentilansa arvioivat kuitenkin ne, jotka aikomuksensa mukaisesti olivat lopettaneet työnteon.

Jatkamisen tai lopettamisen aiomukset olivat selkeästi yhteydessä terveydentilaan jo ennen eläkkeen saamista. Niidenkin työnteon jatkamisen edellytyksenä, jotka aikoivat itse asiassa lopettaa, näytti olevan suhteellisen hyvä terveydentila.

6.2. Eläkeaikaan varautuminen

6.2.1. Eläketurvan taso

Yli puolet työntekoa jatkavista eläkkeensaajista ilmoitti jatkamisen tapahtuvan taloudellisten syiden takia. Tämä ei yllätä, sillä tiedusteltaessa eläkkeensaajien mielipidettä siitä, miten yksityisen sektorin työeläke vastasi odotuksia, enemmistön mielestä eläke oli pienempi kuin mitä oli odotettu (Hyrkkänen 1995, 65).

Vastaavasti kun työssä olevilta yrittäjiltä kysyttiin, vastaako nykyinen YEL-työtulo yrittäjänä suoritettua työtä, niin vain joka kolmas ilmoitti sen vastaavan. Kaksi kolmasosaa oli sitä mieltä, että työtulo oli liian pieni ja vain muutamat pitivät sitä liian suurena. Nykyisen YEL-työtulon määrä ei kuulunut tutkimuksen tietoihin, mutta mielipide sen vastaavuudesta vaihteli systemaattisesti tiedossa olleen YEL-alkutyötulon suhteen. Mitä alemmaksi alkutyötulo oli määritetty, sitä yleisemmin yrittäjät pitivät nykyistä työtuloaan liian pienenä (Hyrkkänen 1995, 57).

Niistä molempiin kyselyihin vastanneista, vuonna 1995 työssä olleista yrittäjistä, joiden mielestä työnteko ei ole eläkeaikana välttämätöntä taloudellisista

syistä, puolet piti nykyistä työtuloa liian pienenä. Sen sijaan niistä vastaajista, joiden mielestä työnteko on eläkeaikana välttämätöntä taloudellisista syistä, työtuloa piti liian pienenä lähes kolme neljäsosaa. Erot olivat tilastollisesti merkitsevät ryhmien välillä.

Kun tarkastellaan vuonna 1995 työssä olleita yrittäjiä, niin lähes kolmella viidesosalla (58 %) YEL-alkutyötulo oli saman vuoden indeksiin korotettuna alle 75 000 mk/v. Vain alle kymmenesosalla se oli 150 000 mk/v tai suurempi. Näin korkea alkutyötulo oli vain 3 %:lla niistä, joiden mielestä työnteko eläkeaikana on välttämätöntä toimeentulon vuoksi. Sen sijaan se oli 16 %:lla niistä, joiden mielestä työnteko ei ole välttämätöntä eläkeaikana ainakaan saman syyn takia.

Keskimääräiset, indeksillä korotetut YEL-alkutyötulot jäivät tutkimuksen yrittäjillä alemmiksi kuin palkansaajien keskimääräiset vuosiansiot vuonna 1995, jotka suoraan kuukausiansioista ilman lisiä laskettuina olivat miehillä 136 000 mk/v ja naisilla 110 000 mk/v (Suomen tilastollinen vuosikirja 1996, 356). Yrittäjien sosiaaliturvaa pohtineen komitean (Komiteanmietintö 1984:41, 70) mukaan yrittäjän työtulon peruslähtökohtana tulisi kuitenkin olla lähinnä keskitason esimiesportaan ansiotason, mikä vastaisi myös Eläketurvakeskusten ohjeiden tavoitteellista tasoa.

Edellä mainitut erot näkyvät myös keskimääräisiä alkutyötuloja tarkastellen, kuten taulukosta 6 voidaan todeta. Niiden työsuuntautuneiden miesten näkemys, että työnteko on välttämätöntä taloudellisista syistä myös eläkeaikana, saa tukea YEL-alkutyötulon suhteellisesta pienuudesta. Tässä ryhmässä miesten alkutyötulo oli keskimäärin 15-30 % pienempi kuin muilla miehillä. Alkutyötulo oli taas keskimääräistä suurempi niillä miesyrittäjillä, joiden mielestä työntekoa ei tarvitse jatkaa eläkeaikana ainakaan taloudellisista syistä. Myös naisyrittäjillä keskimääräinen YEL-alkutyötulo oli korkein siinä työhaluisten ryhmässä, jossa työntekoa ei pidetty eläkeaikana välttämättömänä taloudellisista syistä.

Taulukko 6. Keskimääräinen YEL-alkutyötulo vuoden 1995 indeksissä työssä olevilla yrittäjillä työ- tai eläkesuuntautumisen mukaan

Suku- puoli	Työsuuntautuneet:		Eläkesuun- tautuneet: ei jatka eläkeaikana
	työnteko ei välttämätöntä eläkeaikana	työnteko välttämätöntä eläkeaikana	
Keskim. YEL-alkutyötulo v. 1995 indeksissä mk/v			
Miehet	103 630	73 940	87 640
Naiset	92 270	65 140	66 680
Kaikki	100 160	71 270	80 390
Lukumäärä	122	234	217

Yrittäjien köyhyydestä on kerätty tilastollista tietoa. 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista noin 3 % kuului keväällä 1994 talouksiin, joissa edellisen vuoden käytettävissä olevat tulot jäivät alle puoleen kaikkien kotitalouksien kulutusyksikköä kohden lasketusta mediaanitulosta. Alle 50 %:n mediaanituloilla elävät määritellään usein köyhiksi. Sosioekonomisen aseman mukaan tarkasteltuna köyhyys oli tavanomaista yleisempää itsenäisten yrittäjien keskuudessa, joista köyhyysrajan alapuolelle jäi 9 %. Esimerkiksi työttömistä ja maatalousyrittäjistä 5 % oli köyhiä vastaavasti määriteltynä. Suhteellisesti harvinaisinta köyhyys oli palkansaajien ja eläkeläisten ryhmissä (Elinolot 1996:1, 23).

Tilastokeskuksen mukaan yrittäjät ovat myös keskimääräistä velkaisempia ja muita useammin velkaongelmaisia (Elinolot 1996:1, 25). Muutama vuosi sitten toimeentulotukeen joutui turvautumaan hyvin harva, yleensä ikääntynyt pienyrittäjä. Nyt yrittäjät ovat sosiaalitoimistojen ongelmallisimpia asiakkaita (Martikainen 1993, 16-17).

Loufti (1991, 13) toteaa yrittäjien ansiotasosta, että vaikka toive korkeammista tuloista voi saada jonkun ryhtymään yrittäjäksi, ei ole oikeastaan näyttöä siitä,

että yrittäjien ansiot olisivat keskimääräistä korkeammat. Useimmissa OECD-maissa tilanne oli vuonna 1986 päinvastainen eli palkkatulot olivat keskimäärin korkeammat kuin yrittäjätulot. Ansioiden vertailussa on vielä otettava huomioon se, että yrittäjät joutuvat maksamaan palkansaajia enemmän sosiaaliturvastaan, vaikka se on edelleen puutteellinen palkansaajiin verrattuna jopa korkean tulotason maissa.

Taulukossa 7 tarkastellaan eläkettä saavien peruseläkkeen suuruutta. Peruseläke sisältää kaikki yksityisen ja julkisen sektorin työeläkkeen osat. Sukupuolen mukaiset erot eläkkeissä olivat suuremmat kuin työnteon jatkamisen mukaiset. Miesten keskimääräinen eläke oli puolitoistakertainen naisten eläkkeeseen verrattuna. Peruseläke oli hieman suurempi niillä miehillä, jotka jatkoivat työnteoa kuin niillä, jotka lopettivat työnteon eläkkeelle jäädessään. Naisilla näkyvä vastaava ero. Ryhmien väliset erot eivät kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitseviä, eivät miehillä eivätkä naisilla.

Taulukko 7. Eläkettä saavien yrittäjien keskimääräinen peruseläke vuoden 1995 indeksissä työnteon mukaan

Sukupuoli	Jatkaa työnteoa	Ei jatka työnteoa	Kaikki
Peruseläke v. 1995 indeksissä mk/kk			
Miehet	4 240	4 020	4 160
Naiset	2 930	2 550	2 750
Kaikki	3 890	3 510	3 730
Lukumäärä	130	89	219

Peruseläkkeen samantasoisuudesta huolimatta miesyrittäjien välillä vallitsivat samat YEL-alkutyötulon erot kuin työssä olevien ryhmissä. Korkein alkutyötulo oli niillä miehillä, jotka jatkoivat työnteoa muista kuin taloudellisista syistä.

Nämä erot eivät kuitenkaan tule eläkkeissä näkyviin. Eläkkeissä oli monesti muutakin kuin YEL-osa, jonka karttumisaika jäi järjestelmän myöhäisestä alkamisesta johtuen suhteellisen lyhyeksi.

Vain 5 %:lla vuonna 1993 työssä olleista yrittäjistä oli YEL:n mukaista rekisteröityä lisäeläketurvaa. Hankittu etu koski yleensä alempaa kuin 65 vuoden eläkeikää. Työeläkelakien mukaista rekisteröityä lisäeläketurvaa oli Eläketurvakeskuksen rekisteritietojen mukaan myös 5 %:lla niistä yrittäjistä, jotka olivat siirtyneet eläkkeelle vuoden 1993 kyselyn jälkeen. Vuonna 1995 työssä olleista, aktiiveista yrittäjistä lisäeläketurvaa olivat muita hieman useammin hankkineet ne yrittäjät, joiden mielestä työnteko eläkeaikana ei ole välttämättä taloudellisista syistä.

Vuonna 1993 työssä olleista yrittäjistä 14 % ilmoitti hankkineensa yksilöllisen eläkevakuutuksen. Sen ottaminen korreloi myös YEL-alkutyötulon suuruuteen (Hyrkkänen 1995, 71). Niillä yrittäjillä, jotka siirtyivät eläkkeelle vuoden 1993 kyselyn jälkeen, yksilöllisen eläkevakuutuksen hankkineiden osuudet eivät vaihdelleet sen mukaan, jatkettiinko työntekoa eläkeaikana vai ei. Yksilöllisen eläkevakuutuksen olivat hiukan muita useammin ottaneet kuitenkin ne vuonna 1995 työssä olleet yrittäjät, joiden mielestä työnteko eläkeaikana ei ole välttämättä toimeentulon vuoksi (18 %). Tämäkin seikka korostaa ryhmän hyväosaisuutta YEL-alkutyötulon korkeuden lisäksi. Seuraavasta luvusta käy ilmi, että ryhmä oli muihin verrattuna hyväosainen myös eläkeaikaa varten hankitun varallisuuden suhteen.

6.2.2. Varallisuuden hankinta

Ensimmäisessä kyselyssä vuonna 1993 tiedusteltiin, onko yrittäjä tehnyt yritysvarallisuuteen kuuluvia tai kuulumattomia sijoituksia eläkeajan varalle. Lisäksi kysyttiin, aikooko yrittäjä käyttää henkilökohtaista omaisuuttaan eläkeajan toimeentulon parantamiseksi. Sijoitusten arvoa ei kysytty. Vuoden 1995 lisäkyselyssä tiedusteltiin, mitä muita tuloja yrittäjällä on eläkeaikana eläkkeen lisäksi. Tulojen määrää ei kysytty. Enemmistö työssä olevista

yrittäjistä arveli saavansa pelkästään eläketuloa.

Eniten sijoituksia eläkeajan varalle olivat hankkineet ne työssä olevat yrittäjät, joiden ei tarvitsisi jatkaa työntekoa eläkeaikana ainakaan taloudellisista syistä (taulukko 8). Heistä puolet oli hankkinut omaisuutta eläkeajan varalle. Selvimmin erot muihin ryhmiin näkyivät kiinteistöjen hankinnassa. Tässä ryhmässä joka kolmas ilmoitti saavansa pääomatuloja eläketulon lisäksi ja joka neljäs oli tehnyt talletuksia.

Taulukko 8. Niiden työssä olevien yrittäjien osuudet, jotka olivat hankkineet omaisuutta eläkeajan varalle ja jotka suunnittelivat sen myyntiä eläkeajan toimeentulon parantamiseksi, työ- tai eläkesuuntautumisen mukaan

Omaisuuslaji	Työsuuntautuneet:		Eläkesuuntautuneet: ei jatka eläkeaikana %
	työnteko ei välttämätöntä eläkeaikana %	työnteko välttämätöntä eläkeaikana %	
Hankkinut eläkeajan varalle:			
Kiinteistön (kiinteistöjä)	38	22	24
Asunto-osakkeita	18	16	13
Muita arvopapereita	15	10	13
Muuta omaisuutta	12	7	8
Kaikki	49	40	38
Aikoo myydä eläkeaikana:			
Kiinteistön (kiinteistöjä)	21	18	15
Asunto-osakkeita	11	6	6
Muita arvopapereita	13	5	8
Muuta omaisuutta	15	12	9
Kaikki	41	33	27

Eläkesuuntautuneet samoin kuin ne työsuuntautuneet yrittäjät, joiden mielestä eläkeaikainen työnteko olisi välttämätöntä, olivat tehneet em. ryhmää vä-

nemmän sijoituksia. Molemmissa ryhmissä kaksi viidesosaa oli hankkinut omaisuutta eläkeajan varalle. Talletuksia oli tehnyt alle viidesosa ja pääomatuloja saavien osuudetkin jäivät pieniksi.

Eläkeajan varalle eniten varallisuutta hankkineet erosivat muista myös omaisuuden myyntiä koskevien suunnitelmien suhteen. Kaksi viidesosaa tässä ryhmässä aikoi myydä omaisuutta eläkeajan toimeentulon parantamiseksi, kun osuus muissa ryhmissä oli alempi. Erot olivat selvimmät asunto-osakkeissa ja muissa arvopapereissa.

Jos tarkastellaan pelkästään eläkeajan toimeentuloon liittyviä seikkoja, niin eläkesuuntautuneiden yrittäjien vastaukset olivat yhteneviä niiden työsuuntautuneiden kanssa, jotka pitivät työnteon jatkamista eläkeaikana taloudellisista syistä välttämättömänä. Taloudelliset tekijät eivät kuitenkaan pelkästään lisää työsuuntautuneisuutta, kun ne joutuvat vastakkain terveydentilan kanssa. Eläkesuuntautuneet arvioivat terveydentilansa huonommaksi kuin työntekoa toimeentulon vuoksi jatkavat, kuten edellisessä luvussa todettiin.

Työntekoa jatkavat eläkkeensaajat olivat tehneet enemmän sijoituksia eläkeajan varalle kuin työnteon lopettaneet (taulukko 9). Niistä, jotka jatkoivat eitaloudellisista syistä, kaksi kolmasosaa oli hankkinut erilaista omaisuutta. Tässä ryhmässä kolmasosalla oli lisäksi pääomatuloja. Talletuksia tehneiden osuus oli kaksi kertaa korkeampi kuin muissa ryhmissä.

Työntekoa toimeentulon vuoksi jatkavat olivat hankkineet vähemmän omaisuutta eläkeajan varalle kuin muista syistä jatkavat. Etenkin muihin arvopapereihin ja muuhun erittelemättömään omaisuuteen oli tässä ryhmässä sijoitettu vähemmän. Ryhmien väliset erot ovat tilastollisesti merkitsevät. Työn kokonaan lopettaneiden ryhmässä vain kolmasosa oli hankkinut varallisuutta eläkeajan varalle. Sekä lopettaneista että työntekoa toimeentulon vuoksi jatkavista enintään viidesosalla oli pääomatuloja eläkkeen lisäksi.

Kaksi viidesosaa työntekoa muista kuin taloudellisista syistä jatkavista aikoi myydä hankkimaansa omaisuutta eläkeajan toimeentulon parantamiseksi. Muissa ryhmissä vajaa kolmannes suunnitteli omaisuuden myymistä. Esimerkiksi asunto-osakkeita ja muita arvopapereita aikoivat yleisimmin myydä ne työntekoa jatkavat, joilla jatkamisen syyt eivät olleet taloudelliset.

Taulukko 9. Niiden eläkettä saavien yrittäjien osuudet, jotka olivat hankkineet omaisuutta eläkeajan varalle, ja jotka suunnittelivat sen myyntiä eläkeajan toimeentulon parantamiseksi, työnteon mukaan

Omaisuuslaji	Jatkaa ei-taloudelli- sista syistä %	Jatkaa taloudelli- sista syistä %	Ei jatka työntekoa %
Hankittu eläkeajan varalle:			
Kiinteistö (kiinteistöjä)	33	31	18
Asunto-osakkeita	26	21	16
Muita arvopapereita	28	9	13
Muuta omaisuutta	28	3	5
Kaikki	63	46	33
Ajateltu myytävän eläkeaikana:			
Kiinteistö (kiinteistöt)	15	10	15
Asunto-osakkeet	13	6	5
Muut arvopaperit	19	6	6
Muu omaisuus	21	22	15
Kaikki	40	32	29

Kymmenesosalla eläkkeensaajista ja 13 %:lla työssä olevista yrittäjistä oli säästöhenkivakuutus eläkeajan varalle. Työssä olevilla osuus oli korkein (17 %) niillä työhaluisilla, jotka eivät pitäneet eläkeaikaista työntekoa välttämättömänä taloudellisista syistä. Tämän ryhmän suhteellinen hyväosaisuus tuli esille omaisuuden hankinnan lisäksi myös lisäeläketurvan järjestelyissä.

Eläkettä saavien ryhmät olivat ilmeisesti liian pienet, jotta erot suhteellisen harvoin esiintyvissä asioissa, kuten lisäeläketurvan hankkimisessa, olisivat tulleet esille. Omaisuuden hankkiminen oli eläkkeensaajilla yleisempää kuin eläketurvan parantaminen, ja siinä näkyivät selvät erot. Suhteellisesti hyväosaisin ryhmä olivat ne työntekoa jatkavat, joiden ei tarvinnut tehdä sitä toimeentulon takia.

Taloudellisista syistä työntekoa jatkavien runsaampi varallisuuden hankinta lopettaneisiin verrattuna on hiukan ristiriidassa jatkamisen syiden kanssa. Eniten syytä työntöön jatkamiseen olisi ollut lopettaneilla, sillä he olivat suhteellisesti huonoimmassa asemassa kun arvioidaan toimeentuloa. Työkyvyttömyyden ollessa yleisin eläkkeelle jäämisen syy heiltä puuttuivat kuitenkin terveydelliset mahdollisuudet toimeentulon parantamiseen.

6.3. Yritykseen liittyvät tekijät

6.3.1. Koulutus ja toimiala

Vuonna 1993 työssä olleista 55-64-vuotiaista miesyrittäjistä 6 % ja naisyrittäjistä 21 % oli suorittanut ylioppilastutkinnon. Naisten korkeampi peruskoulutustaso näkyi erityisesti palvelualoilla, joilla neljäsosa oli suorittanut ylioppilastutkinnon. Palvelualojen lisäksi naiset työskentelivät yleisimmin kaupan alalla, jolla taas oli eniten keskikoulun käyneitä.

Peruskoulutuksen mukaiset erot näkyivät työssä olevilla yrittäjillä myös sen suhteen, millaiset aikomukset heillä oli jatkaa työntekoa. Yrittäjistä, jotka halusivat jatkaa työntekoa, 26 % oli käynyt keskikoulun tai suorittanut ylioppilastutkinnon. Vastaava osuus oli 17 % niillä yrittäjillä, jotka olisivat mieluiten jääneet eläkkeelle ja lopettaneet työntöön kokonaan. Peruskoulutuksen mukaiset erot työntöön jatkamisen suhteen näkyivät selvemmin miehillä kuin naisilla.

Peruskoulutuksen mukaiset erot olivat eläkkeensaajilla vielä selvemmat kuin työssä olevilla. Vuoden 1993 kyselyn jälkeen eläkkeelle jääneiden peruskoulutustason ja työssä jatkamisen välillä vallitsi yhteys, kuten taulukosta 10 voidaan nähdä. Runsas kolmasosa työntekoa jatkavista oli käynyt vähintään keskikoulun, työntöön lopettaneista vain alle viidesosa. Peruskoulutustaso oli keskimääräistä parempi sekä työntekoa jatkavilla miehillä että naisilla lopettaneisiin verrattuna. Työntekoa jatkavista naisista lähes kahdella kolmasosalla ja miehistä runsaalla neljäsosalla oli kansakoulua korkeampi koulutustaso.

Taulukko 10. Niiden eläkettä saavien yrittäjien osuus, jotka olivat käyneet keskikoulun tai suorittaneet ylioppilastutkinnon, työnteon mukaan

Suku- puoli	Jatkaa työntekoa %	Ei jatka työntekoa %	Kaikki %
Keskikoulu tai ylioppilastutkinto, osuus			
Miehet	28	15	24
Naiset	62	19	40
Kaikki	37	17	29

Miesvaltaisilla aloilla, kuten liikenteessä, teollisuudessa ja rakennustoiminnassa, keskikoulun tai ylioppilastutkinnon suorittaneita oli varsin vähän kauppaan ja palveluja tuottaviin aloihin verrattuna. Enimmillään mainitun peruskoulutustason omaavia oli neljäsoset, kuten rakennustoiminnassa. Kaupan piirissä ja palvelualoilla naisia oli enemmän kuin muilla toimialoilla. Kaupan alalla runsas kolmasosa ja palvelualoilla puolet oli käynyt vähintään keskikoulun. Peruskoulutustaso oli suhteellisen korkea erityisesti palvelualoilla, joilla työntekoa jatkettiin yleisesti eläkeaikana.

Työnteon jatkaminen vaihteli hieman sen mukaan, mistä toimialasta oli kysymys (taulukko 11). Työnteon jatkaminen eläkkeen saamisen jälkeen oli yleisempää palvelualoilla sekä teollisuudessa ja rakennustoiminnassa kuin kaupan tai liikenteen aloilla. Palvelualoilla joka toinen eläkkeensaaja jatkoi työntekoa taloudellisten syiden takia.

Taulukko 11. Eläkettä saavien yrittäjien työnteko toimialan mukaan

Toimiala	Jatkaa ei-taloudell. syistä %	Jatkaa taloudell. syistä %	Ei jatka työntekoa %	Yht. %	Luku- määrä
Teollisuus ja rakennustoiminta	45	15	40	100	60
Kauppa	33	19	48	100	64
Palvelukset	48	20	32	100	65
Liikenne	35	19	46	100	54

Toimialoja tarkemmin tutkittaessa työntekoa jatkavien ja sen lopettaneiden välillä näyttäisi olevan sentyyppisiä eroja, että palvelualoilla taloudellisista syistä jatkavat olivat useammin kampaajia ja partureita kuin hammaslääkäreitä tai muita terveysalan yrittäjiä, joilla työntöön jatkamisen syyt olivat monesti muut kuin taloudelliset. Kaupan alalla päivittäistavarakauppiaalle toiminnan jatkaminen oli usein taloudellisen pakon sanelemaa, kun taas erikoistavara-kauppiaalle (kultaseppä, antiikkitarvakauppiaas jne.) työ oli myös harrastus.

Vuonna 1995 työssä olleiden yrittäjien suunnitelmat eläkeaikaisen työntöön jatkamisen osalta poikkesivat jonkin verran sen suhteen, mistä toimialasta oli kysymys. Eniten työhaluisia oli palvelualoilla ja liikenteessä. Liikenteenharjoittajissa oli muita enemmän niitä, jotka katsoivat eläkeaikaisen työntöön olevan taloudellisesti välttämätöntä. Kaupan alalla taas haluttiin muita aloja yleisemmin lopettaa työnteko ja jäädä kokonaan eläkkeelle.

6.3.2. Sukupolvenvaihdos

Vuoden 1993 kyselyssä tiedusteltiin työnteon jatkamisen aikomuksia niiltä kyselyn jälkeen eläkkeelle siirtyneiltä yrittäjiltä, joilla oli sukupolvenvaihdos suunnitteilla. Vastausten perusteella vajaa kolmasosa aikoi jatkaa työntekoa eläkkeelle jäämisen jälkeen.

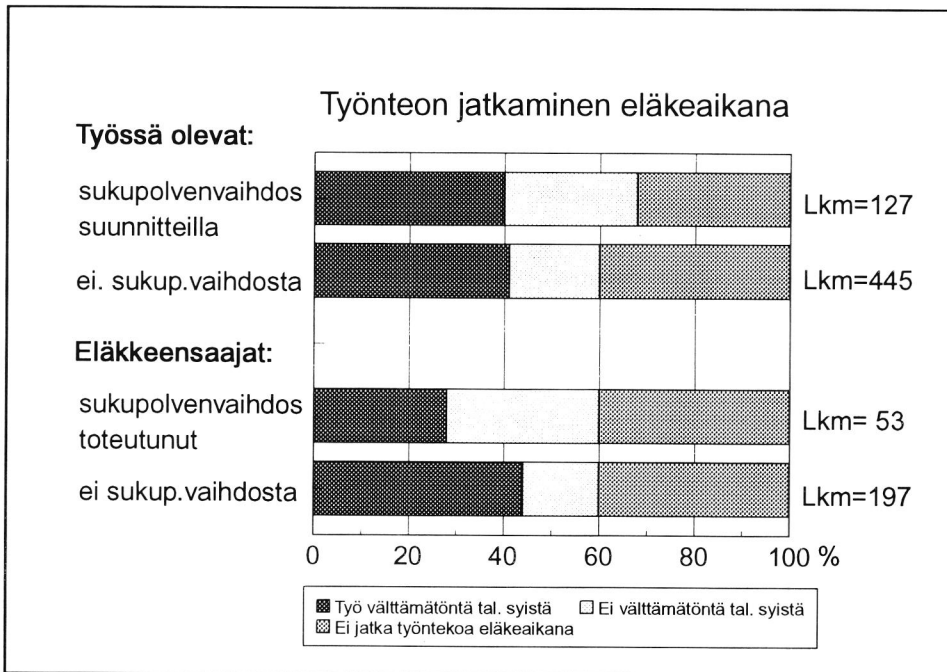
Niiltä kyselyn jälkeen eläkkeelle jääneiltä, joiden yrityksessä ei ollut sukupolvenvaihdosta, kysyttiin yrityksen kohtaloa eläkkeen saamisen jälkeen. Runsas viidesosa ilmoitti jatkavansa työntekoa, muut olivat aikeissa myydä yrityksen tai lopettaa sen ilman myyntiä.

Molemmissa ryhmissä yli puolet jatkoi työntekoa eläkkeen saamisen jälkeen. Niissä jatkavissa, joiden yrityksessä oli ollut sukupolvenvaihdos, oli runsaasti sellaisia henkilöitä, jotka vuoden 1993 kyselyn ajankohtana eivät olleet vielä miettineet asiaa.

Siinä ryhmässä, jossa sukupolvenvaihdosta ei ollut, yli puolet oli aikonut lopettaa työnteon eläkkeen saatuaan. Monet heistä olivat yksin työskenteleviä ammatinharjoittajia. Joka kolmannen tarkoitus oli ollut myydä yritys, mikä ei ollut kuitenkaan onnistunut.

Kuviossa 9 tarkastellaan suhtautumista ja käytäntöä työnteon jatkamiseen eläkeaikana sen mukaan, oliko sukupolvenvaihdos suunnitteilla tai toteutunut. Ne työssä olevat, joilla ei ollut sukupolvenvaihdosta odotettavissa, halusivat useammin eläkkeelle kuin ne, joilla se oli suunnitteilla. Molemmissa ryhmissä kuitenkin niiden osuus, joiden mielestä työnteko on eläkeaikana välttämätöntä toimeentulon vuoksi, oli yhtä suuri eli kaksi viidesosaa.

Kuvio 9. Työssä olevien yrittäjien suunnitelmat eläkeaikaisesta työnteosta ja eläkettä saavien yrittäjien työnteoko sukupolvenvaihdoksen mukaan

Eläkkeensaajien ryhmässä sukupolvenvaihdoksella ei näyttänyt olevan merkitystä työnteon jatkamiseen. Molemmissa ryhmissä jatkoi yli puolet. Jatkamisen syyt olivat kuitenkin erilaiset. Niistä jatkavista, joiden yrityksessä ei ollut sukupolvenvaihdosta, kolme neljäsosaa ilmoitti työskentelevänsä toimeentulon vuoksi. Niistä, joilla sukupolvenvaihdos puolestaan oli toteutunut, vajaa puolet jatkoi toimeentulon takia. Monien työhalukkuus johtui siitä, että he halusivat auttaa yritystoimintaa jatkavaa lastaan.

6.3.3. Yrityksen koko

Vastaajien suuntautumisessa työhön tai eläkkeelle oli joitakin eroja yrityksen koon mukaan tarkasteltuna. Myös työntekoa jatkavien ja sen lopettaneiden eläkkeensaajien yritysten koossa oli eroa henkilöstön määrän perusteella tarkastellen.

Laman vaikutusta lienee se, että yritysten koko on yleisesti pienentynyt 1980-luvulta. 1980-luvun alussa uusi yritys työllisti keskimäärin neljä työntekijää, kolme kokopäiväistä ja yhden osapäiväisen. Todennäköisimmin yrityksessä työskenteli toiminnan alkuvaiheessa yrittäjän lisäksi kaksi ulkopuolista ja yksi perustajajäsen tai yrittäjän perheenjäsen (Koskinen 1983, 22).

Tässä tutkimuksessa yrityksen kokoa koskevat tiedot ovat peräisin vuoden 1993 kyselystä. Suurin osa oli pieniä, alle viiden hengen yrityksiä. Kaksi viidesosaa vastaajista oli yksin työskenteleviä ammatinharjoittajia, ja vajaa puolet työskenteli 2-4 hengen yrityksissä. Vain noin 15 %:ssa yrityksistä työskenteli viisi henkeä tai enemmän, ja parissa prosentissa yli 20 henkeä. Lähes kaikki tutkimuksen yritykset olivat pienyrityksiä, jos mittapuuna pidetään sitä, että alle 50 työntekijän yritykset ovat pieniä ja 50-250 työntekijän yritykset keskisuuria.

Ne perheyrietykset, joissa oli suunnitteilla sukupolvenvaihdos, olivat tavallista suurempia. Henkilöstöä oli keskimäärin 5,9 yrittäjä itse mukaanluettuna. Lukuun sisältyi yleensä myös tuleva jatkaja, joka oli työssä yrityksessä. Niissä yrityksissä, joissa ei ollut sukupolvenvaihdosta suunnitteilla, henkilöstön määrä jäi alle kolmen hengen. Tähän keskimääräiseen lukuun sisältyvät myös yksin työskentelevät ammatinharjoittajat.

Taulukossa 12 on esitetty henkilöstön keskimääräinen luku yrityksen toimialan mukaan työssä olevilla, aktiiveilla yrittäjillä. Liikenteenharjoittajat on yhdistetty palvelualoilla työskenteleviin, koska molemmilla toimialoilla yritykset olivat

keskimäärin pienempiä kuin kaupan tai teollisuuden aloilla. Palvelualat kuuluvat niihin toimialoihin, jotka ovat tyypillisiä naisille, ja yrityskoko on niillä yleensä pienempi kuin miesvaltaisilla aloilla (Kovalainen 1992, 76).

Taulukko 12. Henkilöstön keskimääräinen luku vuonna 1993 niillä yrittäjillä, jotka olivat työssä vuonna 1995

Toimiala	Työsuuntautuneet:		Eläkesuun- tautuneet: ei jatka eläkeaikana	Kaikki
	työnteko ei välttämätöntä eläkeaikana	työnteko välttämätöntä eläkeaikana		
Henkilöstön keskimääräinen luku				
Teollisuus, raken- nustoim., kauppa	4,9	2,5	3,8	3,5
Palvelukset, liikenne	3,6	2,0	2,4	2,5
Kaikki	4,3	2,2	3,2	3,0

Työssä olevien yrityksissä työskenteli keskimäärin kolme henkilöä. Eniten henkilöstöä oli niillä yrittäjillä, jotka eivät pitäneet eläkeaikaista työntekoa välttämättömänä taloudellisista syistä. Tässä ryhmässä kaupan alan yritykset olivat tavallista suurempia, lähes puolessa oli viisi henkilöä tai enemmän. Niillä yrittäjillä taas, jotka pitivät työntekoa toimeentulon vuoksi välttämättömänä myös eläkeaikana, oli puolta vähemmän henkilöstöä.

Työntekoa eläkeaikana jatkavien yritykset olivat yleensä suurempia kuin niiden, jotka lopettivat työntekoa eläkkeen saamisen jälkeen (taulukko 13). Henkilöstön määrän erot työntekoa jatkavien ja sen lopettaneiden eläkkeensaajien välillä perustuvat lähinnä teollisuuden, rakennustoiminnan ja kaupan alan eroihin. Näillä toimialoilla jatkamisen edellytys on usein se, että työhön osallistuu useampia henkilöitä. Palvelualoilla ja liikenteen alalla ei ollut suuria eroja henkilöstön määrässä, oli sitten kysymys jatkavista tai lopettaneista

yrittäjistä. Palveluja tuottavilla aloilla jatkajat olivat usein hyvän koulutuksen saaneita ammatinharjoittajia, lääkäreitä, arkkitehtejä jne. Tällä toimialalla yrityksen koolla ei ole samanlaista merkitystä kuin joillakin muilla aloilla.

Taulukko 13. Henkilöstön keskimääräinen luku vuonna 1993 niillä eläkettä saavilla yrittäjillä, joiden eläke alkoi vuoden 1993 kyselyn jälkeen

Toimiala	Jatkaa työntekoa	Ei jatka työntekoa	Kaikki
Henkilöstön keskimääräinen luku			
Teollisuus, rakennus- toiminta, kauppa	4,9	3,1	4,1
Palvelukset, liikenne	2,2	1,7	2,0
Kaikki	3,5	2,4	3,0

Työnteon lopettaneissa eläkkeensaajissa oli suhteellisesti enemmän liikenteenharjoittajia ja kauppiaita kuin työntekoa jatkavissa. Koska kaupan alan yritykset olivat aineistossa keskimääräistä suurempia (keskimäärin 4,3 henkilöä), niin lopettaneissa oli monia pikkukauppiaita. Liikenteenharjoittajista taas noin puolet toimi vuonna 1993 yksin.

Niillä eläkettä saavilla, jotka aikomuksensa mukaisesti jatkoivat työntekoa eläkkeellä ollessa, oli yrityksessään keskimääräistä enemmän henkilöstöä, eli yrittäjän lisäksi neljä muuta. Henkilöstöä oli puolta vähemmän niissä yrityksissä, joissa eläkkeensaaja joutui jatkamaan vastoin alkuperäistä aikomustaan toimeentulon vuoksi. Lähes puolet näistä oli rakennustoiminnassa tai palvelualoilla työskenteleviä ammatinharjoittajia, joiden toimintaa lama oli paljon vaikeuttanut. Yhtä vähän henkilöstöä oli niissä yrityksissä, joissa eläkkeensaaja oli lopettanut yritystoiminnan.

6.3.4. Työn piirteet

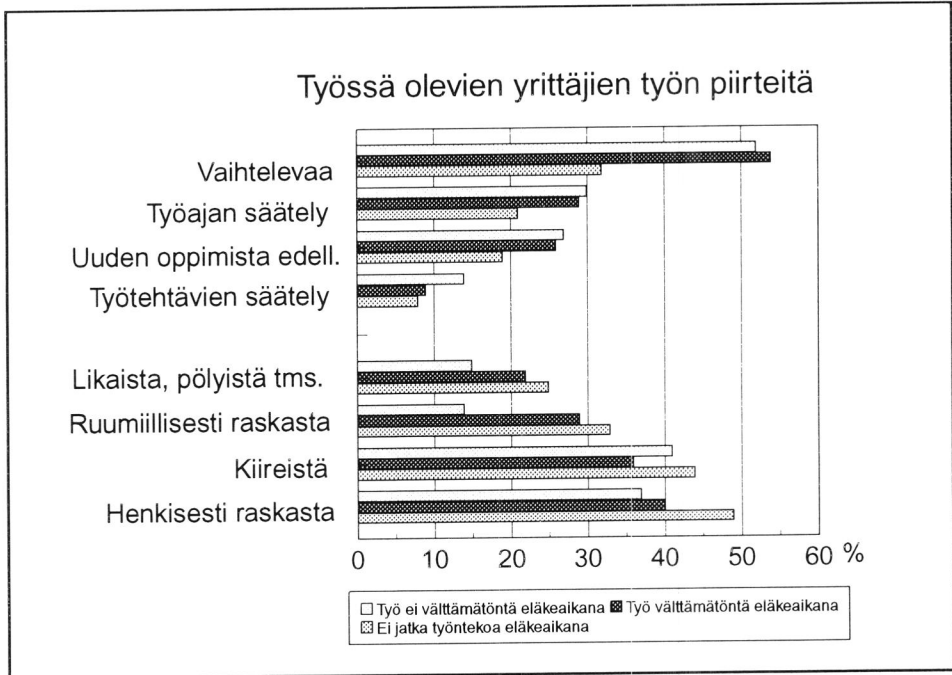
Tässä tutkimuksessa työn piirteitä yrittäjiltä kysyttäessä yleisimmin mainittiin työn vaihtelevuus. Vain harvat pitivät työtään yksitoikkoisena. Työn vaihtelevuuden mainitsi yli puolet niistä yrittäjistä, jotka halusivat jatkaa työntekoa (kuvio 10). Vastaukset eivät riippuneet siitä, miten välttämättömänä eläkeikäistä työntekoa pidettiin toimeentulon vuoksi. Työn yksitoikkoisuus lisää ilmeisesti alttiutta hakeutua eläkkeelle, sillä eläkesuuntautuneista vain joka kolmas piti työtään vaihtelevana. Työsuuntautuneilta työ edellytti useammin uusien asioiden oppimista, mutta antoi myös enemmän mahdollisuuksia työajan ja työtehtävien joustoon.

Elinolotutkimuksen mukaan yrittäjien työ vaihtelevuudeltaan ja henkiseltä raskaudeltaan vastasi toimihenkilöiden työtä. Työtään ruumiillisesti raskaana pitäviä oli yrittäjissä sen sijaan vain hieman vähemmän kuin työntekijöissä (Elinolot 1996:1, 135-137).

Tässä tutkimuksessa työn ruumiillisesta raskaudesta ja epämiellyttävästä työympäristöstä kärsivät muita enemmän ne yrittäjät, jotka halusivat jäädä kokonaan eläkkeelle. Nämä tekijät haittasivat myös niitä, jotka katsoivat työntöön jatkamisen olevan myös eläkeaikana välttämätöntä taloudellisista syistä. Työn henkinen raskaus ja kiire olivat yleisiä yrittäjillä, mutta muita enemmän kiireestä kärsivät ne, jotka halusivat jäädä kokonaan eläkkeelle ja yllättävää kyllä myös ne, joiden ei tarvitse jatkaa työntekoa ainakaan toimeentulon takia.

Edellä mainitut tulokset vastaavat niitä, jotka saatiin Turun yliopistollisen keskussairaalan henkilökunnan tutkimuksessa. Tutkimus osoitti, että työn aiheuttama henkinen rasitus lisää eläkkeelle siirtymisalttiutta samoin kuin se, jos työntekijällä ei ole mahdollisuutta työtehtävien säätelyyn (Huhtaniemi 1995, 104). Kiire ja kireä aikataulu korreloivat eläkeajatuksiin myös Työterveyslaitoksen eläkeasennetutkimuksessa (Piispa ja HUUHTANEN 1995, 24).

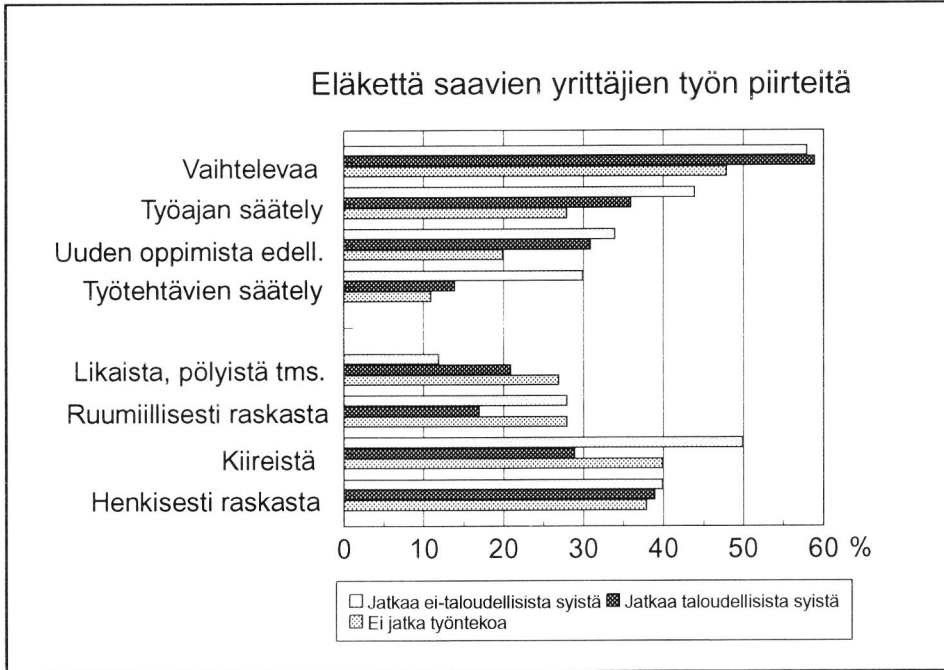
Kuvio 10. Työn piirteitä, jotka liittyvät työssä olevien yrittäjien työhön

Työntekijöiden sosiaalista turvattomuutta ja eläkkeelle siirtymishalukkuutta koskevassa tutkimuksessa työn rasittavuus sisälsi sekä työn ruumiillisen raskauden että työn henkisen rasittavuuden samoin kuin työhön liittyvien vaaratilanteiden kokemisen. Tutkimuksen mukaan vajaa puolet eläkesuuntautuneista 55-64-vuotiaista oli kokenut työn rasittavuutta. Eläkesuuntautuneet yrittäjät olivat kokeneet sitä useammin kuin työntekijät (Niemelä 1995, 85). Samoin Tilastokeskuksen elinolututkimuksessa yrittäjät pitivät työtään henkisesti raskaampana kuin työntekijät (Elinolot 1996:1, 135).

Kun työn rasittavuutta verrattiin tämän tutkimuksen eläkesuuntautuneilla yrittäjillä samalla tavoin kuin em. sosiaalista turvattomuutta ja eläkkeelle siirtymishalukkuutta koskeneessa tutkimuksessa, niin rasittavuutta kokeneiden osuus oli samansuuruinen kummassakin tutkimuksessa.

Kuvio 11. Työn piirteitä, jotka liittyivät eläkettä saavien yrittäjien työhön

Kuviosta 11 voidaan todeta, että muita enemmän työntekoa jatkoivat ne eläkkeensaajat, jotka pitivät työtään vaihtelevana ja uusien asioiden oppimista vaativana. Työntekoa jatkavien oli myös mahdollista säädellä työaikaansa ja työtehtäviään muita useammin. Palvelualoilla em. työn piirteitä tuotiin esille yleisesti.

Liikenteen alalla, jossa työnteon lopettaminen oli yleistä, työn piirteisiin kuului vuorotyö ja tapaturmavaara. Tavallista useammin työnteon olivat lopettaneet myös kaupan alan yrittäjät. Kauppiaat pitivät työtään henkisesti raskaana ja työpäivää liian pitkänä.

Yritystoiminnan lopettaneiden eläkkeensaajien työoloihin liittyi tavallista useammin epämiellyttävyyttä, likaisuutta, pölyisyyttä tms työympäristön epämiellyttävyyttä. Työntekoa jatkavista eläkkeensaajista näitä piirteitä toivat esille muita yleisemmin ne, joille työnteon jatkaminen oli taloudellinen välttä-

mättömyys.

Kun työssä olevien yrittäjien eläkeajatukset olivat selvästi yhteydessä työn raskauteen ja kiireeseen, niin eläkkeensaajilla työnteon lopettaminen ei ollut samalla tavalla yhteydessä näihin työn piirteisiin. Kiireestä ja työn ruumiillisesta raskaudesta eivät kärsineet eniten ne, jotka olivat lopettaneet työnteon vaan ne, jotka jatkoivat sitä muista kuin taloudellisista syistä.

Tämä antaa aiheen pohdiskella, onko työn piirteillä mahdollisesti erilainen merkitys eri ryhmissä. Merkitseekö kiire yrittäjälle eri asiaa kuin palkansaajalle? Onko palkansaajalle stressiä aiheuttava kiire yrittäjälle osoitus menestymisestä? Kiirehän merkitsee sitä, että yrityksellä on työtä ja asiakkaita.

Työssä pitäviä piirteitä, kuten työn vaihtelevuutta sekä mahdollisuutta säädellä työaika ja työtehtäviä, esiintyi selvästi enemmän niillä yrittäjillä, jotka halusivat jatkaa työntekoa myös eläkeaikana. Ne työn piirteet, joiden on palkansaajia koskevissa tutkimuksissa todettu lisäävän eläkesuuntautumista, kuten työn ruumiillinen tai henkinen rasittavuus, lisäsivät sitä myös työssä olevilla yrittäjillä. Eläkettä saavilla ne eivät kuitenkaan liittyneet kokonaan työnteon lopettamiseen. Kiire oli sellainen työn piirre, jonka merkitys näyttäisi olevan erilainen yrittäjille ja palkansaajille.

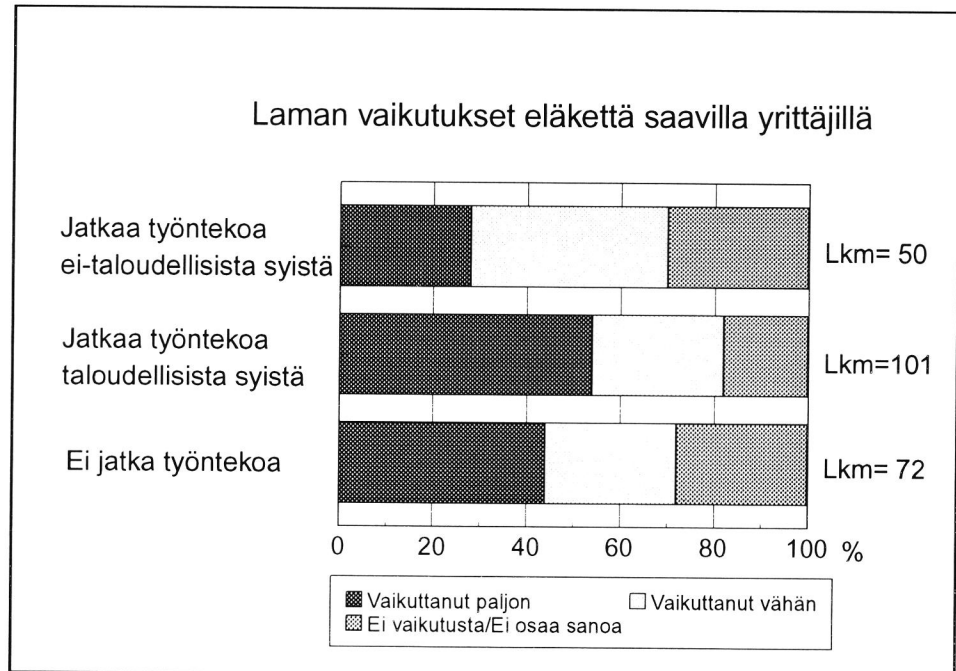
6.3.5. Laman vaikutukset

Vuoden 1995 kyselyyn vastanneista yrittäjistä 48 % ilmoitti, että lama oli vaikuttanut yritystoimintaan paljon, joko vähentänyt sitä tai muulla tavoin aiheuttanut epäsuotuisia seuraamuksia. Pahimpana laman olivat kokeneet ne eläkkeelle siirtyneet yrittäjät, jotka jatkoivat työntekoa taloudellisista syistä. Neljä viidestä oli kärsinyt lamasta (kuvio 12), yli puolet paljon ja muut jossakin määrin. Työnteon lopettaneista kaksi viidesosaa oli kohdannut laman aiheuttamia vaikeuksia paljon. Muista kuin taloudellisista syistä jatkavista laman haitallisia vaikutuksia oli kokenut paljon vain joka neljäs.

Eläkkeelle siirtyneillä yrittäjillä laman aiheuttamat vaikeudet eivät siis yksiselitteisesti vaikuttaneet sen suuntaisesti, että yritystoiminta olisi haluttu lopettaa kokonaan. Laman haitallisista vaikutuksista huolimatta yritystoimintaa oli haluttu jatkaa. Sitä voi tietysti pohtia, mitä lama ja toimeentulon heikentyminen oli vaikuttanut eläkkeelle hakeutumiseen. Työntekoa jatkavista eläkkeensaajistahan kaksi viidestä oli joko varhennetulla vanhuuseläkkeellä tai osa-aikaeläkkeellä.

Aktiiveilla, työssä olevilla yrittäjillä lamasta johtuva töiden väheneminen ja muut epäsuotuisat vaikutukset lisäsivät jossakin määrin eläkesuuntautumista ja halua työnteon lopettamiseen. Eläkehaluisista yrittäjistä yli puolet ilmoitti laman vaikutuksia olleen paljon, kun työhaluiset olivat kokeneet niitä vähemmän. Niistä työhaluisista kuitenkin, joiden mielestä työnteko eläkeaikana on välttämätöntä taloudellisista syistä, lähes yhtä moni kuin eläkehaluisista oli kohdannut paljon laman vaikeuksia (Hyrkkänen 1996, 31-32).

Kuvio 12. Laman vaikutukset eläkettä saavien yritystoiminnassa

Töiden väheneminen ja muut laman vaikutukset siis lisäsivät työssä olevien yrittäjien eläkesuuntautumista. Todennäköisesti taustalla on työttömyyden pelko. Elinolotutkimuksen (Elinolot 1996:1, 47-48, 142) mukaan itsenäiset yrittäjät kokevat muita sosioekonomisia ryhmiä yleisemmin työttömyyden uhkaa: työttömyyttä pelkäsi yli kolmasosa yrittäjistä, kun osuus muista oli neljäsosa. Yrittäjistä peräti yli 40 % pelkäsi töiden vähenemistä, kun muissa ryhmissä joka viides koki työssään osapäiväistämisen tai töiden vähenemisen uhkaa.

Pahiten lama oli purrut rakennustoiminnassa ja liikenteessä, kun tarkastellaan sekä työssä olevia että eläkkeellä olevia yrittäjiä. Näillä toimialoilla lähes 60 % vastaajista ilmoitti laman vaikuttaneen yritystoimintaan paljon. Vaikutukset olivat hieman vähäisemmät teollisuudessa sekä maa- ja metsätalouden alaan kuuluvilla kauppapuutarhureilla ja turkistarhureilla.

Laman vaikutusten ja yrityskoon välillä vallitsi yhteys: mitä pienempi yritys, sitä kovemmin lama oli purrut. Eniten lamasta olivat kärsineet yksin työskentelevät ammatinharjoittajat. Yli puolet heistä ilmoitti laman vaikuttaneen yritystoimintaan paljon. Niillä yrittäjillä, joilla oli muuta henkilöstöä, vastaava osuus oli noin 40 %.

Taulukko 14. Työssä olevien yrittäjien käsitys tulevaisuuden näkymistä laman vaikutusten mukaan

Tulevaisuuden näkymät:	Laman vaikutus yritystoimintaan:		
	vaikuttanut paljon %	vaikuttanut vähän %	ei vaikuttanut %
Nykyistä huonommat	56	37	21
Samat kuin nykyisin	32	55	71
Nykyistä paremmat	12	8	8
Yhteensä	100	100	100
Lukumäärä	225	204	50

Ne eläkkeensaajat, jotka jo vuoden 1993 kyselyssä ilmaisivat halunsa jatkaa, olivat selviytyneet lamasta helpoiten. Tämä ehkä myös rohkaisi jatkamaan. Laman haitallisia vaikutuksia oli koettu eniten siinä ryhmässä, jossa työntekoa jatkettiin, vaikka aikomus oli ollut lopettaa eläkkeen saamisen jälkeen.

Työssä olevien tulevaisuuden näkymät kytkeytyivät siihen, miten paljon 1990-luvun alun lamavuodet olivat vaikeuttaneet heidän omaa yritystoimintaansa. Taulukosta 14 voidaan nähdä, että vain noin kymmenesosa piti toimialansa tulevaisuuden näkymiä nykyistä parempina. Nykyistä vastaaviksi ne arvioi vajaa puolet kaikista vastaajista. Tulevaisuuden nykyistä huonommaksi näkevien määrä kasvoi samassa suhteessa kuin laman aiheuttamat huonot kokemukset lisääntyivät. Niistäkin vastaajista, jotka olivat selviytyneet lamasta ilman epäsuotavia vaikutuksia, joka viides arvioi tulevaisuuden olevan nykyistä huonompi. Keskimääräistä synkempänä tulevaisuus nähtiin liikenteen ja rakennustoiminnan aloilla.

Rakennusalan yrittäjien pessimismiä tukevat myös tilastot, sillä asuinrakentamisessa ei vuonna 1995 näkynyt vielä nousun merkkejä (Rytkönen 1996, 13-15). Teollisuus sen sijaan on kasvattanut työvoimaansa (HS 5.12.1996), mikä saattoi heijastua myös teollisuudessa toimivien yrittäjien vastauksista. Näillä aloilla oli muita enemmän sellaisia vastaajia, jotka näkivät alansa tulevaisuuden parempana kuin vuonna 1995. Kaupan alan yrittäjien vastaukset eivät sitä vastoin ennakoineet vuodelle 1997 ennustettua talouskasvua (KL 30.10.1996), jonka pitäisi antaa potkua myös kaupan alalle. Kauppiaat näkivät alansa tulevaisuuden synkempänä kuin useimmat muilla aloilla työskentelevät.

6.4. Tyytyväisyys uranvalintaan

Edellisessä yrittäjiä koskevassa tutkimuselosteessa (Hyrkkänen 1996) käsiteltiin muun muassa yrittäjien uranvalintaa. Vastaajilta kysyttiin, mikä sai heidät ryhtymään yrittäjiksi. Ehdottomasti voimakkain motiivi yrittäjäksi ryhtymisessä oli halu itsenäiseen työskentelyyn. Sen mainitsi yli puolet vastaajista. Voittoa korostetaan usein yrittäjän päällimmäisimpänä motiivina yrittämisessä. Monet selvitykset kuitenkin osoittavat, että yritystä perustettaessa keskeisellä sijalla ovat työn itsenäisyys ja työajoistaan päättäminen sekä oman idean toteuttaminen ja "omien siipien kantavuuden" testaaminen (Järvinen 1986, 11)

Seuraavaksi yleisin motiivi tämän tutkimuksen yrittäjillä oli se, että yrittäjäksi ryhtyminen sopi silloiseen elämäntilanteeseen. Tämän mainitsi noin joka kolmas. Parempien tulojen saaminen ja muut motiivit olivatkin sitten harvinaisempia. Sopiva elämäntilanne tuntui olevan esimerkiksi silloin, kun työtä tehtiin kotona lasten ollessa pieniä tai kun oli ammatinvaihdos edessä terveydellisistä syistä (Hyrkkänen 1996, 35).

Kotiansiotyötä koskevan tutkimuksen mukaan kotona työskentelevät ovat enimmäkseen yksinäisyrittäjiä, kun perhepäivähoitajia ei oteta huomioon. Enemmistö teki palvelu-, hoito- tai huoltotyötä. Esimerkiksi taiteilijoilla kotona työskentely saattoi olla ainoa tapa tehdä ansiotyötä. Usein samoin perustein kotona työskenteleviä ovat ne pienyrittäjät, jotka jatkavat vanhempiensa perustaman yrityksen hoitamista (Salmi 1991, 65, 98, 145).

Tutkimuksen yrittäjistä joka viides ilmoitti, että yrittäjäksi ryhtyminen oli luonteva jatke uralle. Suunnilleen yhtä usein tämä motiivi mainittiin pienyrittäjiä koskevassa tutkimuksessa (Kankaanpää ja Leimu 1982, 85-86). Pienyrittäjäkyselyssä perustamissyynä oli varsin usein kiinnostus alaan. Useissa tapauksissa pienyrittäjällä oli koulutus alalle tai aikaisempaa työkokemusta siltä .

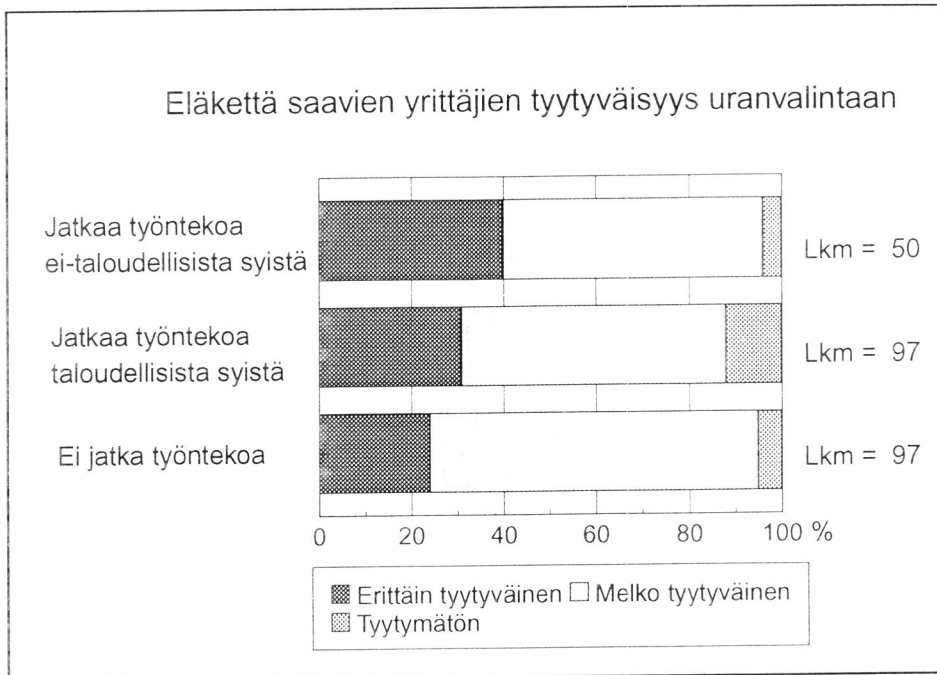
Niiden yrittäjien osuus, jotka korostivat parempien tulojen merkitystä ammatin valinnassaan, oli tässä tutkimuksessa vain kymmenesosa. Myös pienyrittäjiä koskevassa tutkimuksessa vastaava osuus oli samansuuruinen (Kankaanpää ja Leimu 1982, 10). Joidenkin käsitysten mukaan toimeentulon merkitystä ei voida kuitenkaan sivuuttaa yrittäjäksi ryhtymisessä. Yrittäjät painottavat yrityksen perustamisessa usein ekspressiivisiä seikkoja kuten yrittämisen halua ja itsensä toteuttamista, mutta kokevat yrityksen merkityksen kuitenkin instrumentaalisenä, toimeentuloa turvaavana ja parantavana tekijänä (Koskinen 1983, 22).

Vastaajilta kysyttiin, miten tyytyväisiä he olivat siihen, että olivat ryhtyneet yrittäjäksi. Tyytyväisyys uranvalintaan oli yleistä, sillä joka neljäs oli siihen erittäin tyytyväinen. Tyytyväisimpiä olivat ne yrittäjät, jotka mainitsivat yrittäjäksi ryhtymisen motiiviksi paremmat tulot. Yli 40 % heistä oli erittäin tyytyväisiä. Yhtä paljon tyytyväisiä oli niissä, joille yrittäjyys oli auennut hyvän liikeidean myötä. Vain joka kymmenes oli tyytymätön uranvalintaan. Vähiten tyytyväisiä siihen olivat ne, jotka olivat perineet yrityksen tai jotka olivat menneet mukaan puolison yritykseen, ts. ne, joille yrittäjäksi ryhtyminen ei ollut vapaaehtoinen valinta.

Työsuuntautuneet yrittäjät olivat odotetusti tyytyväisempiä ammatin valintaan kuin eläkesuuntautuneet. Erittäin tyytyväisiä oli heissä kaksi kertaa enemmän kuin eläkesuuntautuneissa. Eniten tyytyväisiä oli niissä yrittäjissä, joiden ei ole välttämätöntä jatkaa työntekoa eläkeaikana ainakaan taloudellisista syistä.

Kuviosta 13 nähdään, että niistä eläkkeensaajista, joilla työnteon jatkamisen syyt olivat muut kuin taloudelliset, kaksi viidestä oli erittäin tyytyväisiä yrittäjäksi ryhtymiseensä. Yrittäjäksi ryhtymiseensä tyytymättömiä oli eniten niissä eläkkeensaajissa, joiden täytyi jatkaa työntekoa toimeentulon vuoksi. Heistä joka seitsemäs oli tyytymätön uranvalintaansa.

Kuvio 13. Eläkettä saavien yrittäjien tyytyväisyys uranvalintaan

Niiden aktiivien tai eläkkeensaajien piirteet, jotka taloudellisista syistä jatkoivat työntekoa tai näistä syistä joutuisivat jatkamaan sitä eläkeaikana, eivät kaikilta osin olleet sellaisia, joita liitetään työsuuntautuneisuuteen. Uranvalintaan tyytymättömyys samoin kuin laman aiheuttamat vaikeudet ja pessimististen tulevaisuuden näkymät viittaavat enemmän eläkkeelle suuntautumiseen ja työntöön lopettamiseen kuin työntöön jatkamishaluihin.

7. Työ- ja eläkesuuntautumisen esiintyminen

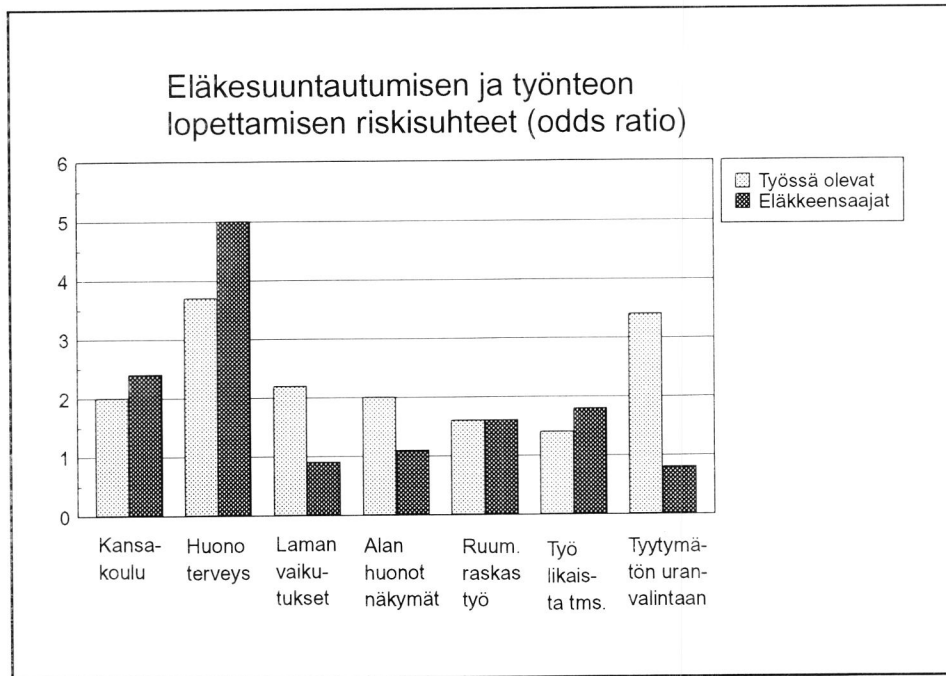
Ilmiön esiintymisen ja ei-esiintymisen todennäköisyydet voidaan esittää ristitulosuhteena, odds ratio, jota nimitetään myös vedonlyöntisuhteeksi tai riskisuhteeksi. Tässä käytetään nimitystä riskisuhde. Kullekin aineiston osaryhmälle lasketut riskisuhteet ilmoittavat, kuinka monta kertaa suurempi ilmiön esiintymistodennäköisyys on ko. ryhmässä kuin vertailukategorioissa. Riskisuhteen laskemisesta kerrotaan liitteessä 1. Liitetaulukoissa 1 ja 2 on esitetty riskisuhteen estimaatin suuruus ja keskivirhe sekä luottamusvälit.

Kuvio 14 on supistettu katsaus liitetaulukoissa esitetyistä riskisuhteista. Siinä on esitetty eläkesuuntautumisen riskisuhteet työssä olevilla yrittäjillä sekä työnteon lopettamisen riskisuhteet eläkettä saavilla yrittäjillä. Kuvio on eräänlainen yhteenveto luvussa 6 käsitellyistä tekijöistä.

Kuviota tulkitaan siten, että ne työssä olevat yrittäjät, joiden peruskoulutus oli kansakoulu, olivat kaksi kertaa useammin eläkesuuntautuneita kuin ylioppilastutkinnon suorittaneet. Kansakoulun käyneillä eläkkeensaajilla työnteon lopettamisen todennäköisyys oli yli kaksinkertainen.

Selvimmän työssä olevien eläkesuuntautumiseen ja eläkettä saavien työnteon lopettamiseen vaikutti koettu terveydentila. Terveydentilansa huonoksi kokevat aktiiviset yrittäjät olivat lähes neljä kertaa useammin eläkesuuntautuneita kuin ne yrittäjät, jotka arvioivat terveydentilansa hyväksi. Terveydentilansa huonona pitävät eläkkeensaajat lopettivat työnteon eläkkeen saamisen jälkeen viisi kertaa useammin kuin mielestään hyvän terveydentilan omaavat.

Kuvio 14. Eläkesuuntautumisen riskisuhteet työssä olevilla yrittäjillä ja työn-
teon lopettamisen riskisuhteet eläkkeensaajilla

Tyytyväisyys uranvalintaan piti hyväksi koetun terveydentilan ohella selvimmin yrittäjän työsuuntautuneena. Niillä työssä olevilla yrittäjillä, jotka olivat tyytymättömiä yrittäjäksi ryhtymiseen, eläkesuuntautumisen todennäköisyys oli yli kolminkertainen verrattuna niihin, jotka olivat erittäin tyytyväisiä uranvalintaan.

Tyytymättömyys uranvalintaan ei kuitenkaan vähentänyt eläkettä saavien työskentelyä eläkeaikana. Eläkkeensaajat, jotka olivat tyytymättömiä yrittäjäksi ryhtymiseensä, jatkoivat työntekoa useammin kuin ne yrittäjät, jotka olivat siihen erittäin tyytyväisiä. Uranvalintaan tyytymättömiä oli eniten niiden joukossa, jotka jatkoivat työntekoa eläkeaikana toimeentulon vuoksi.

Työssä olevien yrittäjien eläkesuuntautuminen voimistui, kun yritystoiminnassa oli koettu paljon laman haitallisia vaikutuksia. Näin oli myös, jos alan tulevaisuuden näkymät koettiin nykyistä huonommiksi. Eläkkeensaajilla nämäkään

tekijät eivät vaikuttaneet työntekoa vähentävästi. Laman vaikutukset olivat koskeneet eniten niitä, jotka jatkoivat työntekoa taloudellisista syistä.

Työn ruumiillinen raskaus ja työympäristön likaisuus ja pölyisyys lisäsivät työssä olevilla alttiutta siirtyä eläkkeelle. Aktiiveilla yrittäjillä samansuuntainen vaikutus oli myös työn henkisellä raskaudella. Eläkettä saavilla työnteon lopettaminen eläkkeen alkamisen jälkeen oli muihin verrattuna lähes kaksi kertaa yleisempää silloin, kun työolot olivat epämiellyttävät. Eläkettä saavilla myös yrityksen koolla henkilöstön määrän mukaan mitattuna oli merkitystä jatkamisen kannalta. Silloin kun yrittäjä oli yksin työskentelevä ammatinharjoittaja tai henkilöstöä oli enintään viisi henkeä, lopettamisen riski oli puolitoistakertainen verrattuna niihin, jotka työskentelivät tätä suuremmissa yrityksissä (ks. Liite 1, liitetaulukko 2).

8. Tiivistelmä

Vuosina 1993 ja 1995 tehtiin YEL:n piiriin kuuluville, työssä oleville yrittäjille kyselyt. Niistä ensimmäinen koski sukupolvenvaihdoksia ja yrittäjien eläketurvan järjestelyjä. Toisessa kyselyssä tiedusteltiin, mikä pitää yrittäjän työssä.

Aktiivien yrittäjien otos käsitti vajaat 1700, iältään 55-64-vuotiaista henkilöä. Käsillä oleva tutkimus perustuu molempiin kyselyihin osallistuneiden yrittäjien vastauksiin ja osaksi myös rekisteritietoihin. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää niitä tekijöitä, jotka lisäävät tai vähentävät yrittäjien työhalukkuutta eläkeaikana.

YEL:n piiriin kuuluvat yrittäjät siirtyvät tilastojen mukaan eläkkeelle myöhemmin kuin palkansaajat. Raporttiin sisältyy tilastotarkastelu TEL:n ja YEL:n piiriin kuuluvien, eri eläkkeille siirtyneiden määrän suhteellisista eroista vuosina 1991-1995. Sen mukaan yrittäjien myöhempi eläkkeelle siirtyminen johtui osaksi siitä, että he ovat olleet työttömyysturvan ulkopuolella. Yrittäjien ja työntekijöiden väliset eroavuudet muodostuvat pääasiassa työttömyyseläkkeistä. Työttömyyden kasvu 1990-luvun alkupuolella näkyi työttömyyseläkkeiden lisääntymisenä TEL:n piirissä.

Kun verrattiin ensimmäisen kerran eläkkeelle siirtyneitä, YEL:n piiriin kuuluvat 55-64-vuotiaat siirtyivät suhteellisesti harvemmin myös työkyvyttömyyseläkkeelle kuin TEL:n piiriin kuuluvat vuosina 1991-1992. Vuodesta 1993 lähtien tilanne muuttui. Muutos johtui siitä, että 60-64-vuotiaat yrittäjät hakeutuivat työkyvyttömyyseläkkeelle palkansaajia useammin.

Sitä vastoin 55-59-vuotiaiden ikäryhmässä työkyvyttömyyseläkkeiden suhteellinen määrä pysytteli TEL:ssä korkeammalla kuin YEL:ssä koko tarkastelujakson. Koska koetun terveydentilan tarkasteluissa yrittäjien ja palkansaajien välillä ei ole tutkimuksissa todettu selviä eroja, tämä viittaisi siihen, että

yrittäjillä sairastamiskynnys on korkeampi kuin palkansaajilla. Syitä voivat olla esimerkiksi sairauspäivärahan karenssi tai vaikeus löytää sijainen työpaikalle.

1990-luvulla eläkkeelle siirtyneillä yrittäjillä työnteon jatkaminen oli yleistynyt. Kolmasosa vuoden 1993 kyselyyn vastanneista oli jäänyt eläkkeelle vuoden 1995 kyselyyn mennessä. Eläkettä saavista noin puolet jatkoi työntekoa vuonna 1995, kun ensimmäiseen yrittäjäkyselyyn osallistuneista, vuosina 1990-1992 eläkkeelle jääneistä yrittäjistä runsas kolmasosa jatkoi työntekoa eläkkeen saamisen jälkeen.

Työnteon jatkaminen ei ollut kuitenkaan kuulunut kaikkien jatkavien suunnitelmiin. Ennen eläkkeelle siirtymistä vain joka neljäs oli aikonut työskennellä sen jälkeen. Eräs syy jatkamisen yleistymiseen oli ilmeisesti se, ettei yritystä ollut saatu myydyksi. Myös osa-aikaeläkkeen ikärajan laskeminen vuonna 1994 lisäsi eläkettä saavien, työssä olevien yrittäjien määrää. Yritystoimintaa jatkoivat varsinaisella tai varhennetulla vanhuuseläkkeellä olevat sekä osa-aikaeläkeläiset, jotka kokivat myös terveydentilansa muita paremmaksi.

Työntekoa jatkavista eläkkeensaajista yli puolet ilmoitti syiden olevan taloudelliset, muun muassa eläkkeen pienuus. Taloudellisten syiden välttämättömyys ei paljastunut eläkkeitä tarkastellen, sillä ne olivat varsin samansuuruiset eri ryhmissä. Eroja ei myöskään ollut lisäeläketurvan järjestelyissä. Taloudellisista syistä jatkavat olivat kuitenkin hankkineet omaisuutta eläkeajan varalle vähemmän kuin muista syistä jatkavat, mutta enemmän kuin työnteon lopettaneet.

Aktiiveista yrittäjistä muita enemmän sijoituksia eläkeajan varalle olivat tehneet ne, joiden ei tarvitsisi työskennellä eläkeaikana ainakaan taloudellisista syistä. Ryhmän hyväosaisuus korostui myös siinä, että he olivat muista poiketen hankkineet lisäeläketurvaa. YEL-alkutyötulon määrä oli keskimääräisesti pienin niillä yrittäjillä, joiden mielestä työnteko on eläkeaikana välttämätöntä toimeentulon vuoksi. Tässä ryhmässä myös nykyistä YEL-työtuloa pidettiin yleisesti liian pienenä.

Huonon terveyden on todettu olevan tärkein eläkkeelle siirtymishalukkuutta lisäävä tekijä ikääntyneillä. Logistisen regressioanalyysin mukaan terveytensä huonoksi kokevilla yrittäjillä eläkesuuntautumisen riski oli lähes nelinkertainen verrattuna niihin aktiiveihin yrittäjiin, joilla oli mielestään hyvä terveys. Samoin

työnteon lopettamisen todennäköisyys eläkkeen saamisen jälkeen oli viisi kertaa suurempi terveydentilaansa huonona pitävillä eläkkeensaajilla kuin sen hyväksi arvioinneilla.

Työntekoa jatkoivat eläkeaikana etenkin ne palvelualoilla työskentelevät, joilla oli keskimääräistä korkeampi peruskoulutus. Todennäköisyys lopettaa työnteon heti eläkkeen saamisen jälkeen oli ylioppilastutkinnon suorittaneisiin verrattuna kaksinkertainen niillä eläkkeensaajilla, joiden peruskoulutus oli enintään kansakoulu. Samoin niillä aktiiveilla yrittäjillä, jotka olivat käyneet vain kansakoulun, eläkesuuntautumisen riski oli kaksi kertaa suurempi kuin ylioppilastutkinnon suorittaneilla.

Toimintaa jatkavien eläkkeensaajien yritykset olivat henkilöstömäärältään hiukan suurempia kuin lopettaneiden yritykset. Samoin niillä aktiiveilla, jotka aikoivat jatkaa työnteoa eläkeaikana muista kuin taloudellisista syistä, oli keskimääräistä suurempia yrityksiä. Työnteon lopettamista tai toimeentulon vuoksi työnteon jatkamista harkitsevissa yrittäjissä oli taas runsaasti yksin työskenteleviä ammatinharjoittajia.

Tärkeinä asioina vanhuuseläkeikään saakka työssä jatkamisessa pidetään työmäärän ja kiireen vähentämistä, joustavampia työaikoja ja työympäristön parantamista. Työntekoa eläkeaikana jatkavista yrittäjistä useammat kuin sen lopettaneista mainitsivat työnsä piirteinä työn vaihtelevuuden sekä työtehtävien ja työajan säätelyn.

Raskasta ruumiillista työtä tekevillä ja epämiellyttävässä, likaisessa työympäristössä työskentelevillä eläkesuuntautumisen riski oli noin puolitoistakertainen verrattuna niihin, jotka eivät maininneet näitä työn piirteitä. Henkinen rasittavuus liittyy yrittäjien työhön, mutta muita enemmän siitä tuntuivat kärsivän ne, jotka halusivat jäädä kokonaan eläkkeelle. Myös kiireen on todettu lisäävän eläkeajatoksia, mutta yrittäjille sillä ilmeisesti on myönteisempi merkitys kuin palkansaajille. Kiire merkitsee kuitenkin työtä ja asiakkaita.

Ne aktiivit yrittäjät, joiden yritystoiminnalle lama oli aiheuttanut paljon hankaluuksia, ja jotka näkivät alansa tulevaisuuden nykyistä huonompana, olivat muita halukkaampia siirtymään eläkkeelle. Eläkkeensaajista olivat kärsineet lamasta eniten kuitenkin ne, jotka jatkoivat työnteoa taloudellisista syistä.

Vähimmällä siitä olivat selviytyneet muista kuin taloudellisista syistä jatkavat, joilla oli ollut varaa kartuttaa omaisuutta myös eläkeaikaa varten.

Joka neljäs vastaaja oli erittäin tyytyväinen yrittäjäksi ryhtymiseensä. Tyytymättömyys oli harvinaista. Tyytyväisimpiä uranvalintaansa olivat ne hyväosaiset, työntekoa jatkavat eläkkeensaajat, joiden ei tarvinnut tehdä jatkamispäätöstä toimeentulon takia. Aktiiveilla yrittäjillä tyytymättömyys yrittäjäksi ryhtymiseen odotetusti lisäsi halua siirtyä eläkkeelle ja lopettaa työnteko. Uranvalintaansa tyytymättömmät löytyivät niiden eläkkeensaajien joukosta, joilla jatkamisen syyt olivat taloudelliset. Koska he olivat kärsineet eniten lamasta, niin on selvää, että he olivat tyytymättömmämpiä uranvalintaansa kuin lamasta paremmin selviytyneet.

Monet niistä aktiiveista yrittäjistä, jotka halusivat jatkaa työntekoa ja olla samanaikaisesti eläkkeellä, ilmoittivat perustelunaan sen, että eläke helpottaisi toimeentuloa, kun työt olivat vähentyneet. Se auttaisi jatkamaan toimintaa, joskin pienimuotoisempana. Tutkimuksessa ei voitu varmuudella selvittää, kuinka suuri osa eläkkeensaajista oli hakeutunut varhennetulle vanhuuseläkkeelle tai osa-aikaeläkkeelle lisätulon vuoksi, ja sillä tavalla mahdollistanut yritystoiminnan jatkumisen lama-aikana. Selviä viitteitä siitä oli kuitenkin näkyvissä. Näille eläkkeille pääsemisessä ei ole terveydellisiä vaatimuksia.

Työntekoa eläkeaikana jatkavat yrittäjät eivät olleet huono-osaisia. Taloudellisista ja muista syistä jatkaville oli yhteistä se, että heillä oli parempi terveydentila ja peruskoulutus kuin lopettaneilla. He pitivät työtään vaihtelevana, ja siinä oli mahdollisuus joustoon työaikojen ja työtehtävien suhteen.

Samat piirteet kuin työntekoa jatkavia eläkkeensaajia leimasivat myös niitä aktiiveja yrittäjiä, jotka aikoivat jatkaa yritystoimintaa eläkkeelle siirtymisen jälkeenkin.

Kirjallisuus

- Beehr Terry A.: The Process of Retirement: a Review and Recommendations for Future Investigation. *Personnel Psychology*, Vol. 39, 1/1986, 31-55.
- Birley, Sue: Female Entrepreneurs: Are They Really Any Different? *Journal of Small Business Management* 1989:1, 32-37.
- Elinolot 1996:1. Elinolot numeroina 1994. Tilastokeskus. SVT. Helsinki 1996.
- Forss, Simo ja Kristiina Tuominen: Nuorena eläkkeelle. Yve-eläkeläisen näkökulma. Varhaiseläketutkimuksen tuloksia. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1991:2. Jyväskylä 1991.
- Gould, Raija ja Seppo Rinne: Yksilölliset varhaiseläkkeet vuonna 1986. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1987:1. Helsinki 1987.
- Gould, Raija, Mervi Takala ja Bo Lundqvist: Työ vai eläke? Yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevien ja työssä käyvien vertailu. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1991:1. Helsinki 1991.
- Gould, Raija, Mervi Takala ja Bo Lundqvist: Varhaiseläkkeelle hakeutuminen ja sen vaihtoehdot. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1992:1. Helsinki 1992.
- Gould, Raija: Työelämä takanapäin? Tutkimus ikääntyneiden työntekijöiden työssä pysymisestä vuosina 1990-1993. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1994:3. Helsinki 1994.
- Gould, Raija: Mitä eläkehylkäyksen jälkeen? Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1995:4. Helsinki 1995.

- Gould, Raija: Työttömyys ja varhainen eläkkeelle siirtyminen. *Gerontologia* 10(3): 140-148, 1996.
- Helsingin Sanomat 5.12.1996: Työpaikat lisääntyivät eniten Oulussa ja Tampereella. Parhaiten leivänsyrjään pääsi viime vuonna teollisuudessa.
- Huhtaniemi, Päivi: The Sense of Life Control and Thoughts of Early Retirement. Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa 210. Turku 1995.
- Huuskonen, V.: Yrittäjäksi ryhtyminen. Teoreettinen viitekehys ja sen koettelu. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, sarja A-2:1992. Turku 1992.
- Hyrkkänen, Raili: Yrittäjien eläketurva ja sukupolvenvaihdokset. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1995:1. Helsinki 1995.
- Hyrkkänen, Raili: Mikä pitää yrittäjän työssä? Eläketurvakeskuksen monisteita 1996:7.
- Järvinen, Asko: Miksi tänä päivänä puhutaan yrittäjyydestä? *Yritystalous* 1986:1, 9-12.
- Kankaanpää, Arto ja Heikki Leimu: Yrittäjien käsitykset yrityksensä perustamisista ja merkityksestä pienteollisuudessa. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja A - 8:1982. Turku 1982.
- Kannisto, Jari: Yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneiden työhistoria. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1991:3. Helsinki 1991.
- Kauppalehti 30.10.1996: Pankeilla ja kaupalla menee hyvin ensi vuonna.
- Koiranen, M.: Ole yrittäjä. Ulkoinen ja sisäinen yrittäjyys. TT kustannustieto. Tampere 1993.
- Komiteanmietintö 1984:41. Yrittäjien sosiaaliturvatoimikunnan mietintö. Helsinki 1984.

- Koskinen, Antero: Uuden yrittäjän profiili. Yrittäjäpolitiikka 1983:4, 22-23.
- Kovalainen, Anne: Naisyrittäjän kuva. Teoksessa Jahnukainen, Iiro (toim.): Uudistuva pienyrittäjä. Espoo 1992.
- Kovalainen, Anne: From paid labour to self-employment - from rags to Mercedes. Teoksessa Koistinen Pertti and Ilona Ostner (eds.): Women and Markets. Learning of the Differences in the Finnish and German Labour Markets. Work Research Center. Publications 13/1994. University of Tampere.
- Lahti, Arto: Yrittäjyyden voima on rajaton. Yritystalous 1989:4, 28-36.
- Loutfi, Martha F.: Self-employment Patterns and Policy Issues in Europe. International Labour Review, Vol. 130, 1991, No. 1, 1-19.
- Martikainen, M.: Yksityisyrittäjistä sosiaalitoimistojen ongelma-asiakkaita. Sosiaaliturva 1993:12, 16-17.
- Maule, A.J., Cliff D.R. and R. Taylor: Early Retirement Decisions and How They Affect Later Quality of Life. Ageing and Society, Vol. 16, Part 2, March 1996, 177-204.
- Niemelä, Pauli, Tuula Talvitie-Ryhänen ja Raija Väisänen: Ikääntyvien sosiaalinen turvattomuus ja eläkkeelle siirtymishalukkuus. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 1995:2. Helsinki 1995.
- Niittykangas, Hannu ja Ulla Kinnunen: Yrittäjyys - ratkaisu työttömyyteen? Työpoliittinen aikakauskirja 3/1995: 30-43.
- Norrmén, Kimmo: Yksilöllisen varhaiseläkkeen ennakkopäätöksen saaneet ja työntöön jatkaminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1989:2. Helsinki 1989.
- Nyysölä, Kari: Ole oma managerisi - akateemisista yrittäjiä työvoimakoulutuksella? Hyvinvointikatsaus 1/96, 57-59.

- Paasio, Antti: Pienyritysten kasvukriisit ja kriiseistä selviytyminen. Teoksessa Jahnukainen, Iiro (toim.): Uudistuva pienyritys. Espoo 1992, 136-149.
- Piispa, Minna ja Pekka Huuhtanen: Eläkeajatuksat murroksessa. Muutokset työ- ja eläkeajatuksissa 1990-94. Ikääntyvä arvoonsa - työterveyden, työkyvyn ja hyvinvoinnin edistämishjelman julkaisuja 19. Työterveyslaitos ja Työsuojelurahasto. Helsinki 1995.
- Rytkönen, Pekka: Rakennusalan heikot näkymät jatkuvat. Tieto aika 5/1996, 13-15.
- Salmi, Minna: Ansiotyö kotona - toiveuni vai painajainen? Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia no. 225. Helsinki 1991.
- Stantworth, J. - Curran, J.: Management Motivation in the Smaller Business. Gower Press 1973.
- Stanworth, J. - Stanworth, C. - Granger, B. - Blyth, S.: Who becomes an Entrepreneur? International Small Business Journal, 1989:1, 11-22.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 1996. SVT. Tilastokeskus. Helsinki 1996.
- Tamminen, Rauno: Perustamisvaiheen pienyritystyyppit. Jyväskylän yliopiston taloustieteen laitos, Working papers 10. Jyväskylä 1981.
- Tamminen, Rauno: Positiivisesti korreloivien indeksien ongelma eli selittääkö yrittäjän persoonallisuus yrityksen menestymisen. Liiketaloudellinen aikakauskirja 1983:2, 193-205.
- Tervahartiala, Tiina: Ikääntyvien kuntatyöntekijöiden työ ja työhön motivoituminen. Suomen Kuntaliitto. Acta o 48. Helsinki 1995.
- Tuomi, Kaija: Sepelvaltimotautia ennakoivat työn, elämäntavan ja kuormittumisen piirteet. Työ ja ihminen. Työympäristötutkimuksen aikakauskirja. Lisänumero 2/91.

Työeläkejärjestelmän tilastollinen vuosikirja, Osa I, 1991-1995.
Eläketurvakeskus.

Vahtera, Jussi ja Jaana Pentti: Voimavarat, terveys ja työelämän murros. Työ ja ihminen, tutkimusraportti 7. Työterveyslaitos. Helsinki 1995.

Yritykset 1992:9. Suomen yritykset 1990. Tilastokeskus.

Yritykset 1996:4. Suomen yritykset 1994. Tilastokeskus.

Liite 1

Riskisuhteen laskeminen

Ristitulosuhde tai riskisuhde voidaan ilmaista seuraavalla kaavalla:

$$OR \text{ (odds ratio)} = \frac{n_{11}n_{22}}{n_{12}n_{21}}.$$

Siitä, miten tunnusluku ja sen luottamusvälit lasketaan SAS-ohjelmalla, kerrotaan SAS-käsikirjassa (SAS/STAT User's Guide, Volume 1, 871). Tunnuslukua nimitetään siinä suhteellisen riskin estimaatiksi.

Riskisuhde voidaan laskea myös toisella tavalla, kuten on tehty sosiaalista turvattomuutta käsittelevässä tutkimuksessa (Niemelä ym. 1995, 37-38).

$$OR_i = \frac{P_i/(1-P_i)}{P_o/(1-P_o)}$$

missä

OR_i = kategorian i ja kategorian o välinen ristitulosuhde

P_i = todennäköisyys ilmiön esiintymiselle kategoriassa i

P_o = todennäköisyys ilmiön esiintymiselle vertailukategoriassa

Logistisessa regressioanalyysissä riskisuhde lasketaan luonnollisten logaritmien avulla. Menetelmää nimitetään logistiseksi sen takia, että todennäköisyydet lasketaan luonnollisen logaritmin kautta. SAS:n Logistic-ohjelma laskee esiintymisen ja ei-esiintymisen suhteen luonnollisen logaritmin kahdessa kategoriassa eli tuottaa parametrin estimaatin. Riskisuhde saadaan, kun luonnollisen logaritmin kantaluku korotetaan estimaatin osoittamaan potenssiin. Ohjelma laskee parametrin estimaatille keskivirheen ja riskisuhteelle 95 %:n luottamusvälit.

Logistisessa regressioanalyysissä etsitään selittäjiä, jotka vaikuttavat selitettävän muuttujan todennäköisyyteen. Menetelmää on käytetty muun muassa, kun

on tutkittu sepelvaltimotautia ennakoivien piirteiden esiintyvyyttä (Tuomi 1991, 58-60). Sitä pidetään perinteiseen taulukkoanalyysiin verrattuna tehokkaampana selittävien tekijöiden etsimisessä. Useampien selittävien muuttujien vaikutusta voidaan haluttaessa tutkia samanaikaisesti. Logistinen regressioanalyysi soveltuu selittävien muuttujien vaikutuksen analysointiin, kun selitettävä muuttuja on kaksiluokkainen ja selittävät muuttujat ovat numeerisia tai laatueroasteikkolaisia.

Vertailukategoriaksi on syytä asettaa se aineiston osaryhmä, jossa tarkasteltavan ilmiön esiintymistodennäköisyys on kaikkein pienin. Tällöin kullekin aineiston osaryhmälle lasketut riskisuhteet ilmoittavat, kuinka monta kertaa suurempi ilmiön esiintymistodennäköisyys on ko. ryhmässä kuin vertailukategoriassa (Niemelä ym. 1995, 36-39).

Liitetaulukko 1. Eläkesuuntautumisen riskisuhteet ja niiden 95 %:n luottamusvälit työssä olevilla yrittäjillä. Vertailuluokkien määrä suluissa.

Parametri	Parametrin estimaatti	Keski- virhe	Riski- suhde	Luottamus- välit
Vertailusuhde		1,00		
Sukupuoli: nainen (2)	1,29	0,18	1,34	0,93 - 1,04
Kansakoulu (3)	0,70	0,33	2,02	1,08 - 4,04
Keskikoulu (3)	0,29	0,40	1,33	0,61 - 3,00
Huono terveydentila (3)	1,31	0,27	3,71	2,21 - 6,27
Kohtalainen terveydentila (3)	0,61	0,20	1,84	1,25 - 2,74
Paljon laman vaikutuksia	0,77	0,29	2,15	1,24 - 3,89
Vähän laman vaikutuksia (3)	0,69	0,30	1,99	1,12 - 3,64
Alan näkymät huonot (3)	0,69	0,34	2,00	1,04 - 4,01
Alan näkymät entisenlaiset (3)	0,30	0,34	1,35	0,71 - 2,72
Työ ruumiillisesti raskasta (2)	0,44	0,19	1,55	1,07 - 2,26
Työ henkisesti raskasta (2)	0,40	0,17	1,50	1,07 - 2,11
Työ liikaista, pölyistä tms. (2)	0,36	0,21	1,44	0,96 - 2,15
Tyytymätön uranvalintaan (3)	1,21	0,36	3,35	1,65 - 6,87
Melko tyytyvä. uranvalintaan (3)	1,09	0,25	2,98	1,85 - 4,96

Liitetaulukossa 1 on esitetty joidenkin muuttujien riskisuhteet sille todennäköisyydelle, että työssä olevat yrittäjät ovat eläkesuuntautuneita ja haluavat lopettaa työnteon. Muuttujat ovat niitä, joissa todennäköisyydet ovat korkeimmat. Liitetaulukossa 2 on esitetty vastaavasti riskisuhteet niille todennäköisyyksille, että eläkkeensaajat eivät jatka työnteoa eläkkeen saamisen jälkeen. Riskisuhteen lisäksi taulukoista voi nähdä parametrin estimaatin suuruuden ja sen keskivirheen ja luottamusvälit 95 %:n todennäköisyydellä.

Suluissa on ilmoitettu, kuinka monta vertailuluokkaa kussakin muuttujassa on otettu huomioon. Molemmista taulukoista on muuttujan nimen jälkeen suluissa mainittu, kuinka monta luokkaa vertailussa on ollut mukana. Esimerkiksi peruskoulutus sisältää kolme luokkaa: kansakoulun, keskikoulun ja ylioppilastutkinnon. Molempia ensin mainittuja koulutusasteita verrataan ylioppilastutkinnon suorittaneisiin.

Liitetaulukko 2. Työnteon lopettamisen riskisuhteet ja niiden 95 %:n luottamusvälit eläkkeensaajilla. Vertailuluokkien määrä suluissa.

Parametri	Parametrin estimaatti	Keski- virhe	Riski- suhde	Luottamus- välit
Vertailusuhde			1,00	
Sukupuoli nainen (2)	0,67	0,27	1,95	1,14 - 3,35
Kansakoulu (3)	0,87	0,44	2,38	1,04 - 5,95
Huono terveydentila (3)	1,61	0,39	5,02	2,39 - 10,92
Kohtalainen terveydentila (3)	0,67	0,30	1,95	1,09 - 3,54
Ei muuta henkilöstöä (3)	0,41	0,43	1,51	0,66 - 3,64
Henkilöstöä 2-4 henkeä (3)	0,40	0,43	1,49	0,66 - 3,57
Työ ruumiillisesti raskasta (2)	0,44	0,30	1,55	0,86 - 2,78
Työ likaista, pölyistä tms. (2)	0,56	0,31	1,75	0,96 - 3,21
Melko tyytyvä. uranvalintaan (3)	0,58	0,30	1,79	1,00 - 3,25

YRITTÄJÄKYSELY 1993

Vastatkaa lomakkeen kysymyksiin ympäröimällä Teille parhaiten sopiva vaihtoehto tai kirjoittamalla vastauksenne sille varattuun tilaan.

1. Toimitteko edelleen yrittäjänä?
 1. Kyllä ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 2.
 2. En ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 2B.

2. Jos ette laske itseänne mukaan, kuinka monta perheenjäsentä tai ulkopuolista henkilöä työskentelee yrityksessänne?
 Täysipäiväisesti Osa-aikaisesti
 Perheenjäseniä _____
 Ulkopuolisia _____

3. Aikooko joku lapsista tai lapsenlapsista jatkaa yrityksen toimintaa sen jälkeen, kun Te alatte saada eläkettä?
 1. Kyllä ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 4.
 2. Ei ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 14.
 3. En osaa sanoa ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 14.

4. Montako jatkajia on? _____

5. Minä vuonna jatkaja (tai jatkajat) on syntynyt?
 19____, 19____, 19____, 19____

6. Työskenteleekö jatkaja (tai jatkajat) yrityksessänne?
 1. Kyllä
 2. Ei

7. Onko jatkajalla (tai jatkajilla) yritysalanne ammatillista koulutusta?
 1. Kyllä
 2. Ei

8. Milloin aiotte luopua yrityksestä?
 1. Kun alan saada vanhuuseläkettä _____ vuotiaana
 2. Ennen eläkeikää _____ vuotiaana
 3. Jos joudun ennenaikaiselle eläkkeelle
 4. En osaa sanoa

9. Luovutteko koko yrityksestä vai osasta siitä?
 1. Koko yrityksestä
 2. Osasta yritystä
 3. En osaa sanoa

10. Miten yrityksen luovutus mahdollisesti tapahtuu?
 a. Lahjoitus 1 kerralla 2 asteittain
 b. Kauppa 1 kerralla 2 asteittain
 c. Muulla tavoin, miten?

11. Oletteko jo siirtänyt yritysomaisuutta jatkajan (tai jatkajien) nimiin?
 1. Kyllä
 2. En

12. Oletteko tehnyt muita järjestelyjä jatkamisen varalle?
 1. Kyllä, mitä? _____
 2. En

13. Aiotteko työskennellä yrityksessä myös eläkeaikana?
 1. Kyllä, täysipäiväisesti
 2. Kyllä, osa-aikaisesti
 3. En
 4. En osaa sanoa

Olkaa hyvä ja siirtykää kysymykseen 16.

14. Miksi yritykselle ei löydy jatkajaa? (Voitte ympäröidä useita kohtia)
 1. Ei ole lapsia
 2. Lapsilta puuttuu sopiva koulutus
 3. Lapsilta puuttuu kiinnostusta
 4. Yritys on liian pieni
 5. Yritys on kannattamaton
 6. Yritys on veikaan
 7. Muusta syystä, mistä? _____

15. Mitä yritykselle tapahtuu, kun alatte saada eläkettä?
 1. Jatkan itse toimintaa eläkkeellä ollessa
 2. Puoliso jatkaa toimintaa
 3. Yritys myydään
 4. Toiminta loppuu ilman myyntiä
 5. Jokin muu, mikä? _____

Seuraavat kysymykset koskevat kaikkia edelleen yrittäjänä toimivia henkilöitä

16. Oletteko hankkinut seuraavia yritysvarallisuuden kuuluvia tai kuulumattomia sijoituksia eläkeajan varalle?
 a. Kiinteistön / kiinteistöja 1 kyllä 2 en
 b. Asunto-osakkeita 1 kyllä 2 en
 c. Muita arvopapereita 1 kyllä 2 en
 d. Muita sijoituksia 1 kyllä 2 en

17. Oletteko tehnyt pankkitalletuksia tai vastaavia sijoituksia eläkeajan varalle?

1. Kyllä
2. En

18. Onko Teillä säästöhenkivakuutus eläkeajan varalle?

1. Kyllä
2. Ei

19. Aiotteko myydä yritysvarallisuutta eläkeajan toimeentulon turvaamiseksi?

1. Kyllä
2. En

20. Aiotteko käyttää henkilökohtaista omaisuuttanne eläkeajan toimeentulon turvaamiseksi?

- a. Nostaa talletuksia 1 kyllä 2 en 3 ei ole
- b. Myydä kiinteistön / kiinteistöjä 1 kyllä 2 en 3 ei ole
- c. Myydä asunto-osakkeita 1 kyllä 2 en 3 ei ole
- d. Myydä muita arvopapereita 1 kyllä 2 en 3 ei ole
- e. Myydä muuta omaisuutta 1 kyllä 2 en 3 ei ole

21. Vastaako YEL-vakuutukseenne työtulo yrittäjänä tekemäänne työtä?

1. Kyllä
2. Ei, on liian pieni
3. Ei, on liian suuri

22. Oletteko parantanut YEL:n mukaista peruseläketurvaanne ns. rekisteröidyllä lisäeläketurvala, joita ovat

- a. 65 vuotta alempi eläkeikä 1 kyllä 2 en
- b. nopeutettu eläkkeen karttuminen (esim. 2 % vuodessa) 1 kyllä 2 en
- c. parannettu perhe-eläketurva 1 kyllä 2 en

23. Oletteko parantanut peruseläketurvaanne yksilöllisen eläkevakuutuksen avulla?

1. Kyllä
2. En

24. Aiotteko parantaa nykyistä eläketurvaanne ottamalla lisäeläketurvaa?

1. Kyllä, mitä? _____
2. En

25. Osa-aikaeläke tarkoittaa lyhennettyä työaikaa yhdistettynä osaeläkkeeseen. Olisitteko omalta kohdaltanne kiinnostunut tällaisesta järjestelystä?

1. Kyllä
2. En, miksi ette? _____
3. En osaa sanoa

26. Oletteko mielestänne saanut riittävästi tietoa yrittäjien eläkkeelle siirtymiseen liittyvistä asioista?

1. Kyllä
2. En, mistä toivoisitte enemmän tietoa?

3. En osaa sanoa

27. Mikä on peruskoulutuksenne?

1. Kansakoulu
2. Keskikoulu
3. Ylioppilastutkinto

Teidän kysymyksenne loppuvat tähän, kiitos vastauksistanne!

Seuraavat kysymykset koskevat henkilöitä, jotka eivät enää toimi yrittäjänä.

28. Milloin lopetitte yrittäjänä toimimisen?

Vuoden 199 _____ kuussa

29. Mikä oli syynä siihen, että lopetitte yrittäjänä toimimisen? (Voitte ympyröidä useita kohtia)

1. Oma sairaus
2. Puolison sairaus
3. Yrityksen myynti
4. Yrityksen sukupolvenvaihdos
5. Yritykselle ei löytynyt jatkajaa
6. Yrityksen kannattamattomuus
7. Yrityksen velat
8. Yrityksen konkurssi
9. Jokin muu, mikä? _____

30. Jos ette laske itseänne mukaan, kuinka monta perheenjäsentä tai ulkopuolista henkilöä työskenteli yrityksessä ennen lopettamista?

Täysipäiväisesti Osa-aikaisesti

Perheenjäseniä _____
Ulkopuolisia _____

31. Oletteko tällä hetkellä

1. ansiotyössä
2. työtön
3. poissa työstä sairauden takia
4. poissa työstä muusta syystä, mistä? _____

32. Kuinka moni yrityksessänne työskennelleistä muista perheenjäsenistä on tällä hetkellä vailla työtä?

1. Ei kukaan
2. _____ henkilöä

Kiitos vastauksistanne!

YRITTÄJÄKYSELY 1995

Vastatkaa lomakkeen kysymyksiin ympyröimällä Teille parhaiten sopiva vaihtoehto tai kirjoittamalla vastauksenne sille varattuun tilaan.

<p>1. Oletteko tällä hetkellä</p> <ol style="list-style-type: none">1. yrittäjänä2. palkkatyössä3. poissa työstä sairauden takia4. poissa työstä muusta syystä, mistä? _____5. eläkkeellä, mutta jatkatte työntekoa kokoaikaisesti6. eläkkeellä, mutta jatkatte työntekoa osa-aikaisesti7. eläkkeellä ja lopettanut työnteon <p>2. Jos ette ole vielä eläkkeellä, niin oletteko viimeisen vuoden sisällä hakenut jotakin seuraavista eläkkeistä?</p> <ol style="list-style-type: none">1. työkyvyttömyyseläke2. yksilöllinen varhaiseläke3. työttömyyseläke4. osa-aikaeläke5. varhennettu vanhuuseläke6. vanhuuseläke7. jokin muu eläke, mikä? _____8. en ole hakenut eläkettä vuoden sisällä <p>3. Välttämättä siitä, mikä on Teidän todellinen tilanteenne, mitä haluaisitte tehdä, jos Teillä olisi valittavananne seuraavat vaihtoehdot?</p> <ol style="list-style-type: none">1. toimia yrittäjänä2. olla työssä palkansaajana3. olla eläkkeellä ja jatkaa toimintaa yrittäjänä4. olla eläkkeellä ja lopettaa työnteon5. en osaa sanoa <p>Voitteko muutamalla sanalla perustella valintaanne? _____</p> <hr/> <p>4. Onko Teidän taloudellisista syistä välttämätöntä jatkaa työntekoa eläkeaikana?</p> <ol style="list-style-type: none">1. kyllä2. ei3. en osaa sanoa <p>5. Onko Teillä eläkkeelle jäätyänne allamainittuja tuloja eläkkeen lisäksi? Ympyröikää kyseeseen tulevat kohdat.</p> <ol style="list-style-type: none">1. on tuloja yrittäjätoiminnasta2. on tuloja palkkatyöstä3. on pääomatuloja4. on muita kuin edellä mainittuja tuloja5. ei ole muuta kuin eläketuloa6. en osaa sanoa <p>6. Onko lama vähentänyt yritystoimintaanne tai vaikuttanut siihen muulla tavoin epäsuotuisasti?</p> <ol style="list-style-type: none">1. kyllä, paljon2. kyllä, vähän3. ei4. en osaa sanoa
--

7. Kun ajattelette sitä toimialaa, jolla Te toimitte tai olette toiminut, millaiset ovat mielestänne sen tulevaisuuden näkymät?
1. nykyistä paremmat
 2. likimain samat kuin nykyisin
 3. nykyistä huonommat
 4. en osaa sanoa
8. Miten kuvailisitte sitä työtä, jota Te yrittäjänä teette tai olette tehnyt? Ympyröikää työtänne kuvaavat kohdat.
1. ruumiillisesti raskasta
 2. henkisesti raskasta
 3. kiireistä
 4. yksitoikkoista
 5. vaihtelevaa
 6. atk:ta tai muuta automaatiota hyödyntävää
 7. uusien asioiden oppimista edellyttävää
 8. pakkotahtista
 9. liikaista, pölyistä, meluisaa tms.
 10. tapaturmavaara tai muuten vaarallista
 11. vuorotyö tai muuten hankala työaika
 12. liian pitkä työpäivä
 13. mahdollisuus säädellä työaikaa
 14. mahdollisuus säädellä työtehtäviä
 15. vaihtelevat tulot
 16. työn määrä, tehtävien laatu tai työmenetelmät nopeasti muuttuvia
9. Minkälaiseksi arvioitte nykyisen terveydentilanne?
1. erittäin hyvä
 2. melko hyvä
 3. kohtalainen
 4. melko huono
 5. erittäin huono
10. Mikä sai Teidät ryhtymään yrittäjäksi?
1. perin yrityksen	8. yrittäjyys sopi silloiseen elämän-tilanteeseen
2. menin mukaan puolison yritykseen	9. oma yritys oli luonteva jatke työlle
3. ei ollut saatavana palkkatyötä	10. muu syy, mikä?
4. halusin tehdä työtä itsenäisesti	
5. halusin päästä paremmille tuloille	
6. minulla oli hyvä liikeidea	
7. halusin joustavimmat työtulot	
11. Miten tyytyväinen olette ollut siihen, että ryhdyitte yrittäjäksi?
1. erittäin tyytyväinen
 2. melko tyytyväinen
 3. melko tyytymätön
 4. erittäin tyytymätön
 5. en osaa sanoa
12. Oliko yrittäjäksi ryhtyminen Teille vapaa valinta?
1. valitsin yrittäjyyden vapaasta tahdosta
 2. ryhdyin yrittäjäksi olosuhteiden pakosta
 3. en osaa sanoa
13. Mitä mieltä olette väittämästä, että yrittäjänä toimiminen ei ole pelkästään ammatti, vaan myös elämäntapa?
1. olen täysin samaa mieltä
 2. olen osittain samaa mieltä
 3. olen osittain eri mieltä
 4. olen täysin eri mieltä
 5. en osaa sanoa

Kiitos vastauksistanne!

ELÄKETURVAKESKUS
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

00065 ELÄKETURVAKESKUS
Puh. 09 - 1511 Faksi 09 - 151 2496
Internet: www.elaketurvakeskus.etk.fi

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN
Tfn (09) 15 11 Fax (09) 151 2496

FIN - 00065 ELÄKETURVAKESKUS
Finland
Tel. +358 - 9 - 1511, Fax +358 - 9 - 151 2496

Eläketurvakeskus on Suomen työeläke-järjestelmän lakisääteinen keskuslaitos. Sen tutkimustoiminta koostuu pääasiassa sosiaaliturvaan ja eläkejärjestelmiin liittyvistä aiheista. Tutkimuksissa pyritään monipuolisesti ottamaan huomioon sosiaalipoliittiset, sosiologiset ja taloudelliset näkökulmat.

Pensionsskyddscentralen är lagstadgat centralorgan för arbetspensionssystemet i Finland. Forskningsverksamheten koncentrerar sig i huvudsak på den sociala tryggheten och på de olika pensionssystemen. Målet för forskningsprojektet är att mångsidigt belysa aspekter inom socialpolitik, sociologi och ekonomi.

THE CENTRAL
PENSION SECURITY INSTITUTE

The Central Pension Security Institute is the statutory central body of the Finnish employment pension scheme. Its research activities mainly cover the fields of social security and pension schemes. The studies aim to paint a comprehensive picture of the sociopolitical, sociological and financial aspects involved.

ISBN 952 - 9639 - 48 - 1